

Kuzey Kıbrıs'ta Yolsuzluk Algısı:

2022 Raporu

Ömer Gökçekuş & Sertaç Sonan

Mart 2023

Friedrich-Ebert-Stiftung (Vakfı)
20, Stasandrou, Apt. 401
CY 1060 Nicosia

Tel: +357 22377336
Email: office@fescyprus.org
Website: www.fescyprus.org

Friedrich-Ebert-Stiftung (FES), 2023. Tüm hakları saklıdır. FES'e ait yayınlar FES'in yazılı onayı olmadan ticari amaçla kullanılamaz.

Bu yayında ifade edilen görüşler Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) ya da yazarların çalıştıkları kurumların görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

Yazarlar: Ömer Gökçekuş & Sertaç Sonan

Sayfa düzeni ve baskı: Söylem Matbaa
Organize Sanayi Bölgesi, Lefkoşa
www.soylem.com

İçindekiler

Grafikler	4
Tablolar	5
Önsöz	7
Yönetici Özeti	9
Bölüm 1: Giriş	13
Bölüm 2: Yolsuzluk Hakkında	18
Bölüm 3: Kuzey Kıbrıs Yolsuzluk Algısı Anketi	22
Bölüm 4: İş İnsanlarıyla Yapılan Anketin Detaylı Sonuçları	30
A.Yolsuzluk algısı düzeyi ve bir önceki yıla göre değişim	31
B.Yolsuzluk spesifik olarak hangi alanlarda yapılıyor?	33
C.Kamu kaynakları istismar ediliyor mu? Kimler taraf oluyor?	35
D.Farklı kurumlar yolsuzluğu önlemede ne kadar başarılıdır?	37
E.Yolsuzlukla mücadelede hükümetin performansı nasıl?	38
F.Siyasette ve iş dünyasında yolsuzluk-yolsuzluğa tolerans	39
Bölüm 5: Sonuç ve Öneriler	41
Seçilmiş Kaynaklar	48
Ek: Anket Formu (2022) – İş insanları	53

Grafikler

Grafik 1: Yolsuzluk, rüşvet ve rant	31
Grafik 2: Yolsuzluk ciddi bir sorun mu? Durum geçen yıla göre değişti mi?	32
Grafik 3: Rüşvetle en fazla hangi durumlarda karşılaşılıyor?	34
Grafik 4: Son bir yılda ilgili yetkiliye rüşvet vermeniz gerekti mi?	35
Grafik 5: Kimler yolsuzluğa karışıyor?	36
Grafik 6: Kurumların yolsuzluğu önlemede etkinliği?	37
Grafik 7: Yolsuzlukla mücadelede hükümet ne kadar başarılı?	38
Grafik 8: 2017-2022 KKTC TI-CPI skoru	42

Tablolar

Tablo 1: KKTC-WEF 2022 skoru ve skorun hesaplanmasında kullanılan bileşenler	23
Tablo 2: KKTC-EIU 2022 skoru ve skorun hesaplanmasında kullanılan bileşenler	24
Tablo 3: KKTC-Bertelsmann 2022 skoru ve skorun hesaplanmasında kullanılan bileşenler	25
Tablo 4: KKTC yolsuzluk algı endeksi 2022 skoru ve bileşenleri	26
Tablo 5: 2022 KKTC yolsuzluk algı skorlarının seçilmiş ülkelerin skorlarıyla mukayesesi	26
Tablo 6: 2022’de en iyi ve en kötü TI-CPI skorları olan ülkeler	28
Tablo 7: KKTC’nin TI-CPI sıralamasındaki yeri	29
Tablo 8: Siyasette yolsuzluk, vergi kaçırma ve yolsuzluğun cezalandırılması	39
Tablo 9: Yolsuzluk ve torpile tolerans	40
Tablo 10: Önerilen 4 reformun uygulanması halinde skor ve sıralama değişimi	46

Önsöz

Değerli okuyucular,

Dünya genelinde, yolsuzlukta yaşanan artış, toplumların refahı ve iyi yönetim için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Kamu kaynaklarının rant olarak dağıtılması ve yıllar içinde oluşan rüşvet verme geleneği dünyadaki birçok ülkede yolsuzlukla mücadeleyi zorlaştırmaktadır. Hükümetlerin, kamu sektörü içerisinde yolsuzluğa karşı hoşgörü gösterme, hatta yolsuzluğa karışma eğilimi, halk arasında hükümetlere, karar vericilere ve genel anlamda siyasete karşı gittikçe artan bir hayal kırıklığına neden olmaktadır. Bu durum, toplumlar ve kamu yararı üzerinde büyük çaplı zararlara yol açmakla kalmayıp, sivil toplum güçlerinin içinde bulundukları toplumları daha iyiye götürme çabalarına da ket vurmaktadır.

Kıbrıs Sorununun diğer toplumsal konuları büyük ölçüde gölgede bıraktığı ve bunların gerektiği kadar tartışılmasını engellediği Kıbrıs'ta, demokrasinin güçlendirilmesi ve iyi yönetim ilkelerinin yerleştirilmesine yönelik çabalar her iki toplumun refahı açısından da büyük önem taşımaktadır. Adanın her iki tarafında da yolsuzluk, toplumlar için ciddi bir sorundur. Bundan önceki beş raporda da açıkça görüldüğü üzere adanın kuzey kesiminde yolsuzluk algısı daha kötüdür. Kuşkusuz, yolsuzluğun daha az olduğu ve daha iyi idare edilen bir kuzey Kıbrıs burada yaşayanlar için faydalı olacaktır. Fakat bu, aynı zamanda, gelecekte oluşmasını umut ettiğimiz yeniden birleşmiş bir Kıbrıs'ın siyasi, toplumsal ve ekonomik yaşayabilirliğini de artıracaktır.

Friedrich-Ebert-Stiftung tarafından 2018 yılında yayınlanmış olan ve 2017 yılındaki durumu inceleyen ilk yolsuzluk algısı raporu, kuzey Kıbrıs'ta yolsuzlukla mücadele anlamında, önemli bir kilometre taşı olma özelliği taşımaktadır. Gerek bu ilk rapor gerekse onu takip eden üç rapor medyada geniş yer bulmuş ve yolsuzluk konusunun kamuoyunda tartışılmasına katkı sağlamıştır. Dünyada yolsuzluk üzerine incelemelerde bulunanların en fazla başvurduğu kaynak, Berlin merkezli Uluslararası Şeffaflık Örgütü tarafından her yıl yayınlanan Yolsuzluk Algı Endeksi'dir. Endeks, Kıbrıs Cumhuriyeti dahil olmak üzere 180 ül-

keye ait önemli veriler sunarken, uluslararası olarak tanınmayan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni içermemektedir.¹ Friedrich-Ebert-Stiftung olarak bu boşluğu doldurmaya ve bilimsel bulgular sunarak karar vericileri yolsuzlukla mücadele konusunda teşvik etmeye yönelik olan vizyonumuz, 2018 yılında yayınlanan raporu ortaya çıkaran çalışmanın hazırlanmasına yardımcı olmuştur. Raporun yazarları Ömer Gökçekuş ve Sertaç Sonan'ın çıkardığı mükemmel çalışma sayesinde Kıbrıs'ın kuzey kesimindeki yolsuzluğun aktörleri, mekanizmaları ve özelliklerine dikkat çekilmekle kalınmamış, aynı zamanda Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan, Türkiye ve Malta gibi ülkelerle karşılaştırılabilir bulgular ortaya konulmuştur. Buna ek olarak, hazırlanan raporlar adanın her iki kesiminde konunun daha kapsamlı bir şekilde tartışılmasına ve Kıbrıs'ta yaşayanların faydasına olacak şekilde yolsuzlukla mücadele edecek reform ve politikaların geliştirilmesine katkıda bulunmuştur.

Tüm çabalara karşın, zorluklar karşımızda durmaya devam etmektedir: Elinizdeki ve önceki dört raporda da görüldüğü üzere, yolsuzluk ve iyi yönetim zafiyeti kuzeyde ciddi bir sorun teşkil etmektedir. 2017 raporu, kuzeydeki yolsuzluğun her yıl raporlanması bakımından uzun süreli bir girişimin başlangıç noktası olarak ortaya çıkmıştı. Friedrich-Ebert-Stiftung Kıbrıs olarak 2023 yılında da 2022 içerisinde yolsuzluğun önemli paydaşlar tarafından nasıl algılandığına dair gelişmeleri ele alan çalışmayı yayınlamaktan gurur duyuyoruz. Bu çalışma, oldukça uzun bir yolculuğun altıncı adımı olarak, kuzeyde daha iyi bir idare ve daha güçlü bir sivil topluma yönelik önemli katkılar sağlayacaktır. Friedrich-Ebert-Stiftung Kıbrıs, önümüzdeki yıllarda da Sertaç Sonan ve Ömer Gökçekuş'un ortaya koyduğu bu önemli çalışmayı desteklemeye devam edecektir.

Hubert Faustmann

Friedrich-Ebert-Stiftung Kıbrıs Ofisi Direktörü

1 Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) sadece Türkiye Cumhuriyeti tarafından tanınmaktadır. Kıbrıs Cumhuriyeti uluslararası toplum tarafından adadaki tek hükümet olarak tanındığından adanın tamamı Avrupa Birliği üyesi olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, Katılım Anlaşması'nın 10. Protokolü uyarınca, Avrupa Birliği müktesebatı siyasi bir çözüm bulununcaya kadar adanın kuzeyinde askıya alınmış durumdadır.

Yönetici Özeti

Bu yıl altıncısını tamamladığımız Kuzey Kıbrıs'ta Yolsuzluk Algısı çalışmamızın beş temel amacı bulunmaktadır. Bunlar: (1) uluslararası kabul görmüş bir yöntem kullanarak ülkemizdeki yolsuzluk algısını ölçmek; (2) yolsuzlukla mücadele konusunda ülkemizin dünyanın geri kalanına göre hangi noktada olduğunu tespit etmek; (3) bir önceki yıla göre yolsuzluk algısında gerçekleşen değişimi saptamak; (4) genel olarak iş insanlarının yolsuzluk konusundaki nabzını tutmak ve (5) çalışmanın bulgularından hareketle toplumsal farkındalık yaratmaktır.

Özellikle ilk üç amacı gerçekleştirmek adına, bu çalışma, Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün (Transparency International, TI) her yıl yayınlanan, fakat ülkemizi kapsamayan, Yolsuzluk Algı Endeksi (Corruption Perceptions Index, CPI) metodolojisini temel almaktadır ve iş insanlarıyla uzmanların görüşlerine dayanmaktadır.

Önceki yıllarda olduğu gibi, TI-CPI metodolojisini temel alarak ortaya çıkardığımız ve Kuzey Kıbrıs'a özel sorularla genişlettiğimiz anket, Metron Analytics tarafından telefonda görüşme (CATI) ve 'on-line' (CASI) anket yöntemiyle Kıbrıs Türk Ticaret Odası, Kıbrıs Türk Sanayi Odası, Kıbrıs Türk İnşaat Müteahhitleri Birliği ve Kıbrıs Türk Esnaf ve Zanaatkarlar Odası'na kayıtlı firmalarda yönetici pozisyonunda bulunan 350 katılımcıya uygulandı. İş insanlarıyla yapılan anketlerin saha çalışması 2022 yılının son ayında ve 2023 yılının ilk ayı içinde tamamlandı. Örneklemi oluşturan 350 kişinin seçimi, bölgesel, sektörel, çalışan sayısı, şirketin faaliyette bulunduğu süre ve benzeri konularda, iş dünyasını temsil edecek şekilde yapıldı. Anket sonuçlarının güven düzeyi ve hata payı %5'tir.

Uzmanların görüşleri de, yine Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün geliştirmiş olduğu metodolojiden yararlanarak hazırladığımız bir anket çerçevesinde 2023 yılının başında CASI yöntemiyle toplandı. Geçmiş yıllarda olduğu gibi, uzman anketini, ülkemizdeki devlet mekanizmasının işleyişine dair geniş deneyime sahip, küçük bir grup, üst düzey emekli kamu görevlisi cevapladı.

İş insanları ve uzmanların sorularımıza verdiği yanıtlar bir araya getirildiği zaman ülkemizin TI-CPI 2022 skoru 100 üzerinden 27 olarak hesaplanmıştır. 0-100 ölçeğinde, sıfır yolsuzluğun çok yüksek olduğuna, 100 ise yolsuzluğun hiç bulunmadığına işaret etmektedir. Bu skor 2023 yılının başında Uluslararası Şeffaflık Örgütü tarafından yayınlanan 2022 yılına ait listedeki 180 ülkenin ortalaması olan 43'ün oldukça altındadır ve bizi 140'ıncı sıraya yerleştirmektedir.

Geçtiğimiz seneye kıyaslandığında, ülkemizin skorunda 1 puanlık bir düşüş görülmektedir. Buna rağmen, sıralamada bir değişiklik olmamıştır. Ülkemizin geçen seneki skoru, komşumuz Türkiye'nin skorunun 10 puan gerisindeyken, bu yıl Türkiye'ninkinin 9 puan gerisine düşmüştür. Ülke skorumuz, geçen seneye göre 1 puanlık düşüşle 52 skoruna sahip olan güney komşumuzun skorunun da oldukça gerisindedir.

Yukarıda de ifade edilmiş olduğu üzere, rapor, bir skor hesaplamasının ötesine gitmekte ve iş insanlarının yolsuzluk konusundaki algı ve deneyimlerini de derinlemesine incelemektedir. Bu çerçevede iş insanlarına, Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün farklı çalışmalarda kullandığı soruların yanında ülkemize has sorular da yöneltilmiş ve bu sorulara verilen yanıtlar raporda detaylarıyla paylaşılmıştır. İş insanlarıyla yapmış olduğumuz anketin sonuçlarını on başlık altında özetlemek mümkündür.

1. Yolsuzluk yaygındır ve ciddi bir sorundur

Ankete katılan iş insanlarının %99'u Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde (KKTC) rüşvet ve yolsuzluk olduğunu düşünmektedir. Dahası, %72'si yolsuzluğun 'çok ciddi bir sorun' olduğu kanaatindedir.

2. Yolsuzluk en fazla kamu ihaleleri ve izin/lisans işlemlerinde gerçekleşmektedir

Katılımcılara göre 'rüşvet ya da el altından fazladan ödeme yapmanın' en yaygın olduğu üç işlem şu şekilde sıralanmıştır: Katılımcıların %66'sı kamu ihaleleri ve izin/lisans işlemlerinde rüşvetin çok yaygın olduğunu düşünmektedir; bunu teşvikler (%63) ve kamuya ait arazi ve binaların tahsisi ve kiralanması (%61) takip etmektedir. Rüşvetin en az olduğu alanlarsa sırasıyla şunlardır: Devletten elektrik, su ve telefon gibi

hizmetleri alırken (%27); yargı kararlarını etkilemek için (%28) ve şehir planlama işlemleri (%39).

3. Her 10 iş insanından dördü rüşvet vermiştir

Yukarıdaki soruya devam niteliğinde sorduğumuz ‘son bir yıl içerisinde yukarıdaki hizmetlerden herhangi birini almak için sizin ya da çevrenizdekilerden birinin ilgili yetkiliye rüşvet ya da hediye vermeniz ya da bir iyilik yapmanız gerektiği mi?’ sorusuna katılımcıların %40’ı ‘evet’ cevabı vermiştir. Buna gösterilen en yaygın üç gerekçe ise sırasıyla, işleri hızlandırmak (%40), işleri tamamlayabilmek (%26) ve daha iyi muamele görmek (%18) olmuştur.

4. Kamu kaynakları siyasetçiler ve üst düzey memurlar tarafından istismar edilmektedir

Ankete katılanların %62’si kamu kaynaklarının yolsuzluktan dolayı özel şirketlere, bireylere ve gruplara aktarılmasının ‘çok yaygın’ olduğunu düşünürken; bunun hiç olmadığını düşünenler sadece %2’dir.

Başbakan ve Bakanlar yolsuzluğun en ‘çok yaygın’ (%84) olduğu grup olarak görülmekte; onları Milletvekilleri (%76) ve üst kademelerdeki memurlar (%69) takip etmektedir. Ankete katılan iş insanlarının %33’ü alt kademelerdeki memurlar arasında yolsuzluğun ‘çok yaygın’ olduğu düşüncesine sahipken, Hakimler ve Savcılar için sırasıyla bu oranlar %22 ve %20’dir.

5. Yolsuzluğu caydırması beklenenler başarılı değildir

İş insanlarıyla yapılan ankette, ‘yolsuzluk ve usulsüzlüklerle mücadele etmesi ya da bunları ifşa etmesi gereken kurumlar sizce bu işte ne kadar başarılıdır/etkilidir?’ sorusu sorulmuştur. Bu konuda da ankete katılan iş insanları arasında herhangi bir kurumu ‘son derece başarılı/etkili bulanların’ oranı çok düşüktür. En etkili bulunan, katılımcıların %16’sı tarafından çok başarılı bulunan Mahkemelerdir; ikinci sırada sosyal medya (%12), üçüncü sıradaysa sivil toplum örgütleri (%8) yer almaktadır. Sıralamanın en sonundaysa katılımcıların %58’inin hiç başarılı bulmadığı Başbakanlık Denetleme Kurulu bulunmaktadır.

6. Yolsuzlukla mücadelede Hükümet çok başarısızdır

Katılımcılara yolsuzlukla mücadele konusunda Hükümeti ne kadar başarılı buldukları da sorulmuştur. Ankete katılanların sadece %4'ü Hükümeti bu konuda 'çok başarılı' bulurken %80'i 'çok başarısız' bulduğunu ifade etmiştir.

7. Seçimlerde maddi menfaat vaat edilmesi yaygındır

'Seçmenlere belirli bir şekilde oy kullanmaları için para ödenmesi ya da özel bir menfaat vaat edilmesinin' sıklıkla gerçekleştiğini düşünenlerin oranı %75'e ulaşmaktadır. Bunun yanında, seçmenlerin belli bir şekilde oy kullanmamaları durumunda cezalandırılmakla tehdit edilmesinin sıklıkla gerçekleştiğini düşünenlerin oranı %34'tür.

8. İş dünyası siyaset ilişkisi son derece sıkıntılıdır

'Büyük şirketlerin vergilerini ödemekten kaçınmasının' sıklıkla karşılaşılan bir durum olduğunu ifade edenlerin oranı %63'tür. Benzer şekilde, KKTC Hükümetinin 'büyük ölçüde, sadece kendi çıkarını düşünen, birkaç büyük çıkar grubu tarafından yönetildiğini' söyleyenlerin oranı %56'dır.

9. Yolsuzluğa karışan yetkililerden hesap sorulmuyor

Ankete katılanların %72'si yolsuzluğa karışan yetkililere karşı gerekli cezai işlemlerin yapılmadığını söylemektedir. Sıklıkla yapıldığını söyleyenlerin oranıysa sadece %1'dir.

10. Yolsuzluğa karşı tolerans yoktur

'İşleri hızlandırmak için kamu kurumlarında çalışanlarla olan kişisel ilişki ve bağlantıların kullanılması kabul edilebilir bir şeydir' ifadesine katıldığını söyleyenlerin oranı %5; 'iyi hizmet verdiği sürece, hükümetin yolsuzluğa bulaşması kabul edilebilir bir şeydir' ifadesine katıldığını söyleyenlerin oranı ise %3'tür.

11. Rüşvet iş yapmanın önünde büyük bir engeldir

Bu yıl ilk kez sorduğumuz sorulardan birine gelen cevaplara göre yolsuzluğun iş yapmanın önünde büyük bir engel olduğunu düşünenlerin oranı %58'e ulaşırken bunun bir engel olmadığını söyleyenlerin oranı %3'tür.

Bölüm 1:

Giriş

Hem demokratikleşme hem de ekonomi anlamında gelişmesini tamamlamamış olan birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de yolsuzluk önemli bir gündem maddesidir. Son yıllarda ardı ardına yaşanan skandallar bu durumun kötüleştiğine işaret etmektedir.

Yolsuzluk konusunda dünyada en fazla tanınan referans kaynak, Berlin merkezli Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün 1995 yılından beri her yıl yayınladığı Yolsuzluk Algı Endeksidir.² 180 ülke ve bölgenin, kamu sektöründeki yolsuzluk algısına göre sıralandığı bu endekse ülkemiz dahil değildir; dolayısıyla da uzun süre ülkemizdeki yolsuzluk algısı konusunda elimizde kapsamlı veri bulunmamaktaydı. Bu eksikliği giderilebilmek ve yolsuzluk konusunda kamuoyunda bilimsel bulgulara dayalı bir tartışma yapılabilmesini sağlamak amacıyla, 2017 yılında, bir Alman düşünce kuruluşu olan Friedrich Ebert Vakfı için Kuzey Kıbrıs'ta yolsuzluk algısı konusunda bir çalışma başlattık. Elinizdeki 2022 yılı raporu, bu çalışmanın altıncı ürünüdür.

² <https://www.transparency.org/research/cpi>

Çalışmanın bundan sonra da her yıl tekrarlanması planlanmaktadır. 2018'de yayınlanan ilk çalışmada 'bu anket uzun soluklu olması arzu-lanan bir çabanın ilk adımı, hatta bir anlamda pilot çalışması olarak görülmelidir' demiş, ilk çalışmada tespit edilen noksanlıkların ileriki çalışmalarda giderilmesini hedeflediğimizi belirtmiştik. Aynı şekilde, okuyucuların bu yönde yapacakları yorum ve önerilerin daha isabetli sonuçlara varabilmek ve daha rafine öneriler yapabilmek açısından önem- li olduğunu düşündüğümüzü ve yapılacak önerileri dikkate alacağımızı ifade etmiştik. Bu doğrultuda, hem önceki raporların hazırlanması süre- cinde edindiğimiz tecrübeler hem de raporu paylaştığımız mecralarda aldığımız geri iletiler ışığında, bu yıl da anket formunda bir takım küçük değişiklikler yapmayı uygun gördük. Bulguların yıldan yıla mukayese edilebilirliğini bozmamak adına bu değişiklikleri mümkün olduğunca sınırlı tutmaya çalıştık. Anket formundaki değişikliklere ek olarak, an- ket uygulamasının kapsamını genişlettik: Kıbrıs Türk Ticaret Odası yanında, Kıbrıs Türk Sanayi Odası, Kıbrıs Türk İnşaat Mütahhitleri Birliği ve Kıbrıs Türk Esnaf ve Zanaatkarlar Odası'na kayıtlı firmalarda yönetici pozisyonunda bulunan iş insanlarına bu anketi uyguladık.

Bu çalışmanın yapılmasına neden ihtiyaç duyuldu?

Çalışmanın başlangıç noktasında 'neden bizde de her yıl düzenli olarak yolsuzluk algısını ölçen bir çalışma yok?' sorusu vardır. Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün çalışması hem farklı ülkeleri birbirleriyle kıyaslama imkanı vermekte hem de çalışmaya konu olan ülkelerde yıllar içe- risinde yolsuzluk algısında gerçekleşen farklılıkları takip etme olanağı sunmaktadır. Dolayısıyla, böyle bir çalışmanın yokluğu, bizi, KKTC özelinde yolsuzluk anlamında dünyanın neresinde olduğumuzu anla- ma ve zaman içerisinde ne tür değişiklikler olduğunu takip edebilme olanağından mahrum bırakmaktadır. Bu çalışma, bu boşluğu doldura- bilme ve gerek kamuoyuna gerekse siyasal karar vericilere yolsuzluk ve iyi yönetim konusunda bilimsel temele dayalı bir tartışma zemini oluşturma adına hazırlanmıştır. Böylelikle, yolsuzluk ve yolsuzlukla mücadele konusunda bir farkındalık oluşturma hedefi güdülmekte, bu doğrultuda politika önerileri yapılmaktadır.

Uluslararası Şeffaflık Örgütü, ülkeleri yolsuzluk algı skorlarına göre

sıralarken, bileşik bir endeks kullanmaktadır. Bu endekse 13 farklı kaynaktan veri gelmektedir. Bu 13 veri kaynağı her ülkeyi kapsamadığı için endeks [en az] üç veri kaynağına dayanarak da hesaplanabilmektedir.³ Bu veri kaynaklarının hiçbirisi ülkemizi kapsamamaktadır. Bundan dolayı, 2018 yılında yayınladığımız ilk raporda, bunlardan üç tanesini seçip, kendi anketimizi hazırlarken kullanmıştık. Bunu yaparken de ülkemizi esas mukayese etmek istediğimiz güney komşumuz ve Türkiye için de bu çalışmalardan yararlanılmış olmasına özen göstermiştik. İkinci çalışmada skorun hesaplanmasında dördüncü bir kaynaktan (IMD World Competitiveness Yearbook [Dünya Rekabet Edebilirlik Yıllığı]) gelen bir soruyu daha kullandık. 2022 yılı için hazırladığımız bu altıncı raporda da geçtiğimiz dört yılda olduğu gibi aşağıdaki kaynaklar kullanılmıştır:

1- IMD Dünya Rekabet Edebilirlik Yıllığı (IMD)

2- Dünya Ekonomik Forumu (WEF) Yönetici Görüşleri Anketi

3- Economist Intelligence Unit (EIU) Ülke Riski

Derecelendirmeleri

4- Bertelsmann Vakfı Sürdürülebilir Yönetişim Göstergeleri (SGI)

IMD'den gelen tek bir soru vardır. İş insanlarına sorulan bu soru genel olduğu kadar nettir ve yolsuzluk ve rüşvetin ne kadar yaygın olduğunu sorgulamaktadır. WEF'in soruları yolsuzluğun hangi spesifik alanlarda yapıldığını ve düzeyini ölçmeyi amaçlayan sorulardır ve IMD'den gelen soruya benzer şekilde sadece iş insanlarına sorulmaktadır. SGI'dan ve EIU'dan gelen sorularsa yolsuzluğu önlemeye yönelik yasal düzenlemeler ve kurumların ne kadar etkili ve caydırıcı olduğunu ölçmeye çalışmaktadır. Bu sorularsa, uzmanlara sorulmaktadır. Ülke skoru bu dört soru setinden gelen skorların ortalamasıdır.

İş insanlarına sorulacak sorulardan oluşan anketi hazırlarken, bu kaynaklardan gelen spesifik sorulara ek olarak bazı devam soruları ve

3 Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün 2022 yılı için hazırlanan endekste kullandığı yöntemle aşağıdaki bağlantıdan ulaşılabilir: <https://www.transparency.org/en/cpi/2022>

ülkemiz şartlarına uyarladığımız birkaç soru da ekledik. Ayrıca, SGI ve EIU'dan gelen soruların bazılarını sadece uzmanlara değil iş insanlarına da sorduk. Bunlara ek olarak, Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün sıradan vatandaşlara uyguladığı Küresel Yolsuzluk Barometresi anketinde kullandığı soruların bazılarını da iş insanlarına yönelttik. Bu şekilde iş dünyasının yolsuzluk konusundaki tecrübe ve algılarını daha yakından incelemeyi hedefledik. Elde ettiğimiz sonuçlara raporda detaylı olarak yer verilmektedir. Bununla birlikte, diğer ülkelerin skorlarıyla birebir karşılaştırma yapmayı olanaklı kılmak için, yolsuzluk skorlarının hesaplanmasında, bizim eklediğimiz sorulara verilen yanıtlar yanında, iş insanlarının SGI, EIU ve Küresel Yolsuzluk Barometresi sorularına verdiği yanıtlar dikkate alınmamıştır.

Nasıl bir yöntem izlendi?

Önceki yıllarda olduğu gibi, TI-CPI metodolojisini temel alarak ortaya çıkardığımız ve Kuzey Kıbrıs'a özel sorularla genişlettiğimiz anket, Metron Analytics tarafından telefonda görüşme (CATI) ve 'online' (CASI) anket yöntemiyle Kıbrıs Türk Ticaret Odası, Kıbrıs Türk Sanayi Odası, Kıbrıs Türk İnşaat Mütahhithleri Birliği ve Kıbrıs Türk Esnaf ve Zanaatkarlar Odası'na kayıtlı firmalarda yönetici pozisyonunda bulunan 350 katılımcıya uygulandı. İş insanlarıyla yapılan anketlerin saha çalışması 2022 yılının son ayı ve 2023 yılının ilk ayı içinde tamamlandı. Örneklemi oluşturan 350 kişinin seçimi, bölgesel, sektörel, çalışan sayısı, şirketin faaliyette bulunduğu süre ve benzeri konularda, iş dünyasını temsil edecek şekilde yapıldı. Anket sonuçlarının güven düzeyi ve hata payı %5'tir.

Önceki çalışmalarda olduğu gibi bu yıl da iş insanlarıyla yaptığımız anket tamamlandıktan sonra ülkemizin yolsuzlukla mücadele bağlamında kurumsal altyapısıyla ilgili soruları (EIU ve SGI), kamu sektörünü çok iyi bilen eski bürokratlara sorduk. Bu grup içerisinde, geçmişte Maliye, Sayıştay, Maliye Teftiş Kurulu, Merkezi İhale Komisyonu, Yargı ve Meclis'te görev yapmış üst düzey kamu görevlileri vardı. Uzmanların görüşleri Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün geliştirmiş olduğu metodolojiden yararlanarak hazırladığımız bir anket çerçevesinde 2023 yılının başında CASI yöntemiyle toplandı.

Raporun geri kalanında ayrıntılı olarak ele almış olduğumuz üzere gerek iş insanlarıyla gerekse uzmanlarla yapılan anket çalışmasından ortaya çıkan sonuçlar, 2022 yılında ülkemizde yolsuzluğun yaygın olduğu, yolsuzluğu önlemeye yönelik kurumsal altyapısının yetersiz olduğu algısının hâkim olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak sonuçlar, 2019'dan bu yana yolsuzluk konusunda durumun ciddi bir şekilde kötüleştiğine işaret etmektedir. TI-CPI'dan gelen sorulara, bizim eklediğimiz sorular da bu olumsuz tabloyu destekler niteliktedir.

İş insanları ve uzmanların sorularımıza verdiği yanıtlar bir araya getirildiği zaman ülkemizin TI-CPI 2022 skoru 100 üzerinden 27 olarak hesaplanmıştır. 0-100 ölçeğinde, sıfır yolsuzluğun çok yüksek olduğuna, 100 ise yolsuzluğun hiç bulunmadığına işaret etmektedir. Bu skor 2023 yılının başında Uluslararası Şeffaflık Örgütü tarafından yayınlanan 2022 yılına ait listedeki 180 ülkenin ortalaması olan 43'ün altındadır ve bizi 140'ıncı sıraya yerleştirmektedir.

Çalışmanın ayrıntılarını içeren rapor beş bölümden oluşmaktadır. Girişi takip eden ikinci bölümde, yolsuzluk konusunda genel bir teorik tartışmaya yer verilmiştir. Üçüncü bölümde KKTC özelinde yolsuzluk algı skorunun bileşenleri ve bileşik skor ortaya konulmakta ve bu skor dünyanın geri kalanıyla mukayese edilmektedir. Dördüncü bölümde, iş insanlarıyla yapılan ankete verilen yanıtlar detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Son bölümde, 2017-2022 yılları arasında ülkemizin TI-CPI skorundaki değişimler ve bunun kaynakları sunulduktan sonra, çalışmanın bulgularından hareketle ülkemizi yolsuzlukla mücadelede daha başarılı noktaya çekebilecek politika önerileri yapıp, değerlendirilmektedir. İş insanlarına uygulanan anket formu ek kısmında okuyuculara sunulmuştur.

Bölüm 2:

Yolsuzluk Hakkında

*Katoliklerin ruhani lideri Papa'dan tutun da Çin Komünist Partisi Genel Sekreterine kadar geniş bir yelpazede birçok otorite yolsuzluğun toplumların refahını azaltan ciddi bir tehdit olduğu konusunda hemfikirdir.*⁴

Birçok uluslararası kuruluş, sivil toplum örgütü, hatta devlet yetkilisi yolsuzluğu ortadan kaldırmayı en büyük hedefleri olarak sunmaktadır. Buna rağmen, bu konudaki çabaların pek de bir işe yaramadığı fikri giderek yaygınlık kazanmaktadır. Çünkü yolsuzluğun seviyesini ölçmeyi amaçlayan değişik göstergeler yolsuzluğun azalmak yerine arttığına işaret etmekte, dünya giderek daha çok yolsuzluk olan bir yer haline gelmektedir.

⁴ Bu bölüm, büyük oranda 'Gokcekus, O. (with K. Bengyak). (2014). Peculiar Dynamics of Corruption: Religion, Gender, EU Membership, and Others. Singapore: World Scientific'ten alınmıştır.

Gösterilen ilgi ve azaltılması için sarf edilen onca çabaya rağmen, zaman içinde yolsuzluk artıyorsa bu bizi rahatsız etmeli midir? Çok sayıda ciddi sorunla boğuşan dünyada, yolsuzluk uğraşmaya değer bir şey midir? Her iki soruya verilmesi gereken cevap tabii ki net bir ‘evet’tir. Yolsuzluğun, toplumun derinliklerine kadar işleyen olumsuz etkileri vardır. Konunun uzmanları yolsuzluğun sosyal, politik ve ekonomik etkilerinin neler olduğunu kapsamlı bir şekilde incelemiş, farklı çalışmalar, yolsuzluğun yoksulların gelirlerini düşürdüğünü, kaynakların etkin dağıtımını ve verimliliği olumsuz etkilediğini, yerli ve yabancı yatırımcıların kararlarını ve diğer sermaye hareketlerini olumsuz yönde etkilediğini göstermiştir. Bu çalışmalardan bazılarına kaynakça bölümünde yer verilmiştir.

Yolsuzluk konusuna gerek ekonomik açıdan gerekse toplumsal ve siyasal açıdan baktığımızda iki olumsuz nokta öne çıkmaktadır: Yolsuzluk, kaynakların etkin kullanımından uzaklaşılmasına neden olduğu gibi sosyal adaleti de ciddi şekilde zedelemektedir. Şöyle ki, yolsuzluk, nispi fiyatları çarpıtarak kaynakların yanlış dağıtılmasına, dolayısıyla ekonomik etkinlik anlamında kayıplara yol açar. Bilindiği üzere, piyasa ekonomilerinde nispi fiyatlar hem üreticilerin hem de tüketicilerin üretim ve tüketim kararlarını verirken esas aldıkları bir çapa niteliğindedir. Dolayısıyla, yolsuzluk nispi fiyatları çarpıtarak hem üretim hem de tüketim için ayrılan kaynakların etkin bir şekilde harcanamamasına sebep olur. Bu da olaya salt ekonomik açıdan yaklaşıp, bölüşümü bir kenara bıraktığımızda dahi yolsuzluğun yüksek bir maliyeti olduğunu gösterir.

Daha da önemlisi, çok sayıda çalışma göstermektedir ki yolsuzluk, yoksulları ve sosyal anlamda dezavantajlı olan diğer grupları çok daha fazla etkilemekte ve gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelere küreselleşme süreciyle hız kazanan eşitsizlik sorununu daha da derinleştirmekte ve sosyal adaleti bozmaktadır.

Özellikle sağlık ve eğitim alanlarındaki yolsuzluklar, yoksulları ve diğer dezavantajlı grupları çok daha olumsuz bir şekilde etkilemekte, gerekli ve hak ettikleri eğitim ve sağlık hizmetlerini alamamalarına yol açmaktadır. Bu ise beşeri sermayelerini artırma ve dolayısıyla toplumsal statülerini

iyileştirme fırsatlarını onların elinden almakta, yukarıya doğru toplumsal mobilitiyi ve yoksullukla mücadeleyi sınırlamaktadır. Zenginlerin daha da zenginleştiği, fakirlerin daha da fakirleştiği bir zemin ortaya çıkmakta, toplumsal doku zarar görmektedir.

Konunun uzmanları yolsuzluğun olumsuz etkilerine ek olarak ne tür koşul ve ortamların yolsuzluğu artırdığı hususunda da detaylı çalışmalar yapmıştır. Yolsuzluğun yüksek olduğu ülkelerde kamu sektörünün görece büyük, yönetişimin zayıf, şeffaflığın seviye ve kalitesinin düşük, piyasaların istikrarsız, hukuk sisteminin kırılan, siyasal ve bireysel hakların zayıf olduğu görülmektedir.

İlgili literatüre baktığımızda, yolsuzluğun nasıl azaltılacağı konusunda da detaylı bilgiler bulunduğunu görmekteyiz. Bütün bunlara rağmen, yolsuzluğun ne olduğu, nasıl tanımlanması gerektiği konusunda bir fikir birliği yoktur. Kuşkusuz yolsuzluğun nasıl tanımlandığı, onunla nasıl baş edilmeye çalışılacağını da belirleyeceği için önemlidir. Örneğin yolsuzluk sadece devlet memurlarına meşru yollardan alınamayacak kamu hizmet ve mallarına erişmek veya yapılan kanunsuzlukları görmezlikten gelmeleri için ödenen para, bir başka deyişle rüşvet ise, yolsuzluğu azaltmak rüşveti azaltmakla eşanlamli olacaktır. Eğer yolsuzluk daha geniş kapsamlı görülürse ve “kamu görevinin şahsi menfaat için kullanılması” şeklinde tanımlanırsa, o zaman yolsuzluğu engellemek için yapılması gerekenler de daha geniş kapsamlı olacaktır. Bunlar yanında, ekonomik ve politik anlamda nüfuz sahibi olanların, kendi zümresel ya da şahsi çıkarlarını gözeterek ve toplumsal çıkarlar hıfına kuralları değiştirmesini de yolsuzluk olarak tanımlamak gerektiğini iddia edenler de vardır. Benzer şekilde, yolsuzluğun bu şekilde tanımlanması da yolsuzlukla farklı bir mücadeleyi gerektirecektir.

Yolsuzluğun tanımlanmasındaki zorluğa ek olarak, ölçülmesi konusunda da farklı yaklaşımlar vardır. Çünkü yolsuzluk doğası gereği kaydı tutulan bir şey değildir. Bu yüzden de yolsuzluğu resmi istatistikler kullanıp ölçmek kolay değildir. Bunun yerine araştırmacılar, bizim bu çalışmada yapmış olduğumuz gibi, genellikle anket yöntemini kullanarak ‘yolsuzluk algısını’ ölçmeye çalışmaktadır. Bunun yanında, yolsuzluktan hüküm giyenlerin sayısını mukayese ederek yıldan yıla ya da aynı

ülke içerisindeki farklı bölgeler arasında yolsuzluk düzeyinde ne şekilde değişiklikler olduğunu ölçmeyi hedefleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Her iki yaklaşım da kendi içinde avantajlar ve sıkıntılar barındırmaktadır. Bununla birlikte, bu iki yöntem dışında literatürde genel kabul görmüş başka bir yöntem de bulunmamaktadır.

Yolsuzluk algısının ne olduğunu tespit etmeye çalışan farklı kurumların yaptığı çok sayıda anket bulunmaktadır. Bu anketlerin bazıları yolsuzluğun düzeyinin ne olduğunu ya da bir önceki döneme göre artıp artmadığını ölçmek içindir. Bazılarıysa, yolsuzluğun daha çok hangi alanlarda olduğunu tespit etmeye yöneliktir. Yolsuzluğu zorlaştıran kural ve koşulların mevcut olup olmadığını bulmaya yönelik olan anketler olduğu gibi, mevcut kanun ve kuralların ne kadar uygulandığını anlamaya yönelik çalışmalar da vardır. Giriş bölümünde ifade edilmiş olduğu üzere, bu çalışmada da yukarıda bahsedilen yolsuzluğun farklı boyutlarını tespit etmek amacıyla bütünlüklü bir anket çalışması yapılmıştır. İleriki bölümlerde, bu anketin bulguları sunulacaktır.

Bölüm 3:

Kuzey Kıbrıs Yolsuzluk Algı Endeksi

Daha önce de belirtilmiş olduğu üzere, Uluslararası Şeffaflık Örgütü – Yolsuzluk Algı Endeksi (TI-CPI) farklı kurumların hazırlamış olduğu çalışmalardan yolsuzlukla ilgili kısımların bir araya getirilmesinden ortaya çıkan bileşik bir endekstir.

Ne yazık ki bu farklı çalışmaların hiçbirisi ülkemize yer vermemektedir. Bundan dolayı, Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün yararlandığı kaynaklar olan IMD, WEF, EIU ve Bertelsmann SGI'den gelen sorularla biz iki ayrı anket oluşturduk. Bu bölümde, önce bu dört kaynaktan gelen sorulara verilen cevaplar ışığında hesaplanmış skorlara ayrı ayrı yer verilecek; her skorun ülkemizi sıralamada hangi noktaya yerleştirdiğine bakılacak ve son olarak bileşik endeks skorumuzun bizi nasıl bir noktaya taşıdığı

5 Bu bölümde paylaşılan Kuzey Kıbrıs'a dair sonuçlar dışında kalan tüm skorlar Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün 2023 yılında yayınladığı rapordan gelmektedir. Raporun tamamı için bakınız: <https://www.transparency.org/en/cpi/2022>

değerlendirilecektir. ⁵

Anketteki birinci soruya ankete katılan iş insanlarının vermiş olduğu yanıtlardan KKTC'nin 2022 yılı için IMD skoru 27 olarak hesaplanmıştır. Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün metodolojisinde olduğu gibi bizim skorumuz da iş insanlarına yapılan anketten gelmiştir. Güney komşumuzun skoru 44'tür ki bu skor Avrupa Birliği ortalaması olan 62'nin oldukça altındadır. Malta için bu skor mevcut değildir. Yakın komşularımız Türkiye ve Yunanistan'ın skorları sırasıyla 46 ve 53'tür.

Anketteki ikinci ve altıncı sorulardan gelen yanıtlara göre ülkemizin 2022 yılı WEF skoru 36 olarak hesaplanmıştır. Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün metodolojisine uygun olarak, bu skor da sadece iş insanlarına yapılan anketten gelmiştir.

Tablo 1: KKTC-WEF 2022 skoru ve skurun hesaplanmasında kullanılan bileşenler

Soru	Ölçek	Ortalama skor	Ortalama Skor (100 üzerinden)
KKTC'de kamu kaynaklarının, yolsuzluktan dolayı özel şirketlere, bireylere ve gruplara aktarılması ne kadar yaygındır?	1,2,3,4,5,6,7 1: Çok yaygın 7: Hiç yok	2.15	31
KKTC'de aşağıdaki durumlarda, rüşvet vermek ya da el altından (kayıt dışı) fazladan ödeme yapmak ne kadar yaygındır?	1,2,3,4,5,6,7 1: Çok yaygın 7: Hiç yok		42
İthalat-İhracat işlemleri		2.66	
Elektrik, telefon, su gibi kamu hizmetleri		3.74	
Yıllık vergi ödemeleri		2.64	
Kamu ihaleleri		2.01	
Mahkeme kararlarını etkileme		3.69	
Kuzey Kıbrıs - WEF 2022 Yolsuzluk Skoru=			36

Bizimle benzer özellikler taşıyan ülkelerden güney komşumuzun WEF skoru 57, Malta'nın skoruyse 38'dir. Yakın komşularımıza baktığımızda,

Yunanistan'ın skorunun 50, Türkiye'nin skorunusa 43 olduğunu görüyoruz. Avrupa Birliği ülkelerinin ortalama WEF skoruyse 58'dir. Bu çerçevede bakıldığında, ülkemizin skoru oldukça kötü görünmektedir.

Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün bileşik endeksi oluştururken kullandığı kaynakları ve soruları tanımladığı dokümana göre, EIU, bu skoru kendi merkezlerindeki uzmanlar yanında ülke uzmanlarına dayanarak belirlemektedir. Buna dayanarak biz de bu skurun hesaplanmasında sadece uzmanlardan gelen cevapları esas aldık. Uzmanlardan gelen cevaplara göre ülkemizin EIU skoru 24 olarak hesaplanmıştır. Bu skor, EIU skorları 55 olan güney komşumuzun ve küçük ada ülkesi Malta'nın oldukça gerisindedir. Kuzey Kıbrıs, 62 olan AB ortalamasının çok uzağındadır. Skorumuz, yakın komşularımız Yunanistan'ın 50 ve Türkiye'nin 43 olan skorlarının da gerisindedir.

Tablo 2: KKTC-EIU 2022 skoru ve skurun hesaplanmasında kullanılan bileşenler

Sorular	Ortalama Skor (100 üzerinden)
KKTC'de kamu ihalelerini kazanabilmek ya da çıkar/ayrıcılık elde edebilmek için rüşvet verme geleneği var mıdır?	20
Kamu kaynakları bakanlar/yetkililer tarafından kişisel ya da partisel amaçlarla kötüye kullanılıyor mu?	15
Yetkililerin elinde hesap verme kaygısı taşımadan kullanabilecekleri denetime tabi olmayan özel fonlar var mı?	45
Genel olarak kamu kaynakları istismar ediliyor mu?	15
Kamu kaynaklarının tahsisi ve kullanımını düzenleyen ve hesap verilebilirliği sağlayan kesin prosedürler var mıdır?	40
Kamuda üst kademedede (müsteşar ve müdür) yapılan atamalar yanında, kamuya bağlı kurum ve kuruluşların yönetim kurullarına yapılan atamalar ne ölçüde liyakata dayanmaktadır?	10
Kuzey Kıbrıs – EIU 2022 Skoru =	
24	

Son olarak, yine uzmanlar tarafından verilen yanıtlar temelinde hesaplanan Bertelsmann SGI skorlarına baktığımız zaman, yine kaygı veri-

ci bir tabloyla karşı karşıya olduğumuz görülmektedir: Bertelsmann SGI skorumuz 21'dir. Yani, kamudaki yetkililerin işlerini dürüst bir şekilde yapmalarını sağlamak için oluşturulan mekanizmalar fiiliyatta caydırıcı olmaktan çok uzaktır. Bu skorda da geçtiğimiz yıla göre bir puanlık düşüş olmuştur. Güney komşumuzun skoru 35, Malta'nın 53, Yunanistan'ın skoru ise 62'dir. AB ülkelerinin skorlarının ortalaması 63 iken, Türkiye'nin skoruysa 26'dır.

Tablo 3: KKTC-Bertelsmann SGI 2022 skoru ve skorun hesaplanmasında kullanılan bileşenler

Sorular	Ortalama Skor (100 üzerinden)
Medya ve yurttaşlar resmi bilgilere ne ölçüde erişebilmektedir?	40
Etkin ve bağımsız bir mali denetim birimi var mı?	10
Tespit edilen bir yolsuzluğun yargıya taşınması bağlamında, etkin ve bağımsız hareket eden bir Başsavcılık var mıdır?	20
Tespit edilen bir yolsuzluğun yargıya taşınması bağlamında, etkin ve bağımsız hareket eden bir Polis Teşkilatı var mıdır?	10
Bağımsız mahkemeler, hükümet ve kamu idaresinin yasalara uygun hareket edip etmediğini ne ölçüde kontrol eder?	40
Etkin ve bağımsız bir merkezi ihale sistemi/birimi var mı?	10
Parti finansmanı ve seçim kampanyası finansmanı ne ölçüde şeffaftır; etkin bir şekilde denetlenir ve kuralların ihlali durumunda orantılı ve caydırıcı yaptırıma tabidir?	20
Kamudaki yetkililerin hesap verebilirliğini artırmaya yönelik tedbirler (örneğin mal beyanında bulunulması; mesleki etik kuralları, kamu çıkarlarıyla şahsi çıkarların çelişmesini engelleyecek tedbirler) var mı?	20
Kuzey Kıbrıs – Bertelsmann – SGI 2022 skoru =	
21	

Tüm bu skorların ortalaması olan KKTC TI-CPI 2022 skoru 27'dir.

Tablo 4: KKTC Yolsuzluk Algı Endeksi 2022 Skoru ve bileşenleri

IMD Yolsuzluk Skoru =	27
EIU Yolsuzluk Skoru =	24
WEF Yolsuzluk Skoru =	36
Bertelsmann-SGI Yolsuzluk Skoru =	21
	
Kuzey Kıbrıs 2022 Skoru =	27

Tablo 5: 2022 KKTC yolsuzluk algı skorlarının seçilmiş ülkelerin skorlarıyla mukayesesi

	Kuzey Kıbrıs	Kıbrıs	Malta	Yunanistan	Türkiye	Avrupa Birliği
Bertelsmann SGI	21	35	53	62	26	63
EIU	24	55	55	37	37	62
IMD	27	44		53	46	62
WEF	36	57	38	50	43	58
TI-CPI	27	52	51	52	36	63
Sıralama	140	51	54	51	101	31

0—100 arası bir ölçekte yapılan değerlendirmede, 0 yolsuzluğun çok yüksek olduğunu gösterirken 100 yolsuzluğun hiç bulunmadığına işaret etmektedir. Bu yıl, en temiz çıkan üç ülke 2021 yılında olduğu gibi yine Danimarka, Finlandiya ve Yeni Zelanda'dır. Bu ülkelerin skorları sırasıyla 90, 87 ve 87'dir. Yolsuzluğun en yoğun olduğu ülkeler 13, 13 ve 12 skorlarıyla iç savaşın hüküm sürdüğü Güney Sudan, Suriye ve Somali olmuştur.

TI-CPI skoru hesaplanan 180 ülke ve bölge içerisinde 27 skoru bizi Rusya'nın hemen ardında, Kırgızistan, Pakistan ve Kamerun'la birlikte 140'ıncı sıraya yerleştirmektedir. Bu skor bizi mukayese için kullandığımız tüm ülkelerin ve AB ortalamasının gerisine düşürmektedir. Bu sıralamada Kıbrıs'ın güneyi 51'inci, Malta 54'üncü, Yunanistan 51'inci sıradadır. Türkiye ise 39 basamak önümüzde 101'inci sıradadır. Son derece kaygı verici bir diğer husus da skorumuzun 180 ülke ve dünyanın ortalaması olan 43'ün de gerisinde olmasıdır.

Tablo 6: 2022'de en iyi ve en kötü TI-CPI skorları olan ülkeler

Ülke	Skor	Sıralama
En iyi 10		
Danimarka	90	1
Finlandiya	87	2
Yeni Zelanda	87	2
Norveç	84	4
Singapur	83	5
İsveç	83	5
İsviçre	82	7
Hollanda	80	8
Almanya	79	9
İrlanda	77	10
Lüksemburg	77	10
En kötü 10		
Burundi	17	171
Ekvator Ginesi	17	171
Haiti	17	171
Kuzey Kore	17	171
Libya	17	171
Yemen	16	176
Venezuela	14	177
Güney Sudan	13	178
Suriye	13	178
Somali	12	180

Tablo 7: KKTC'nin TI-CPI 2022 sıralamasındaki yeri

Ülke	Skor	Sıralama
Gabon	29	136
Mali	28	137
Paraguay	28	137
Rusya	28	137
Kuzey Kıbrıs	27	140
Kırgızistan	27	140
Pakistan	27	140
Kamerun	26	142
Liberya	26	142
Madagaskar	26	142
Mozambik	26	142
Uganda	26	142
Bangladeş	25	147
Gine	25	147
İran	25	147

Bölüm 4:

İş İnsanlarıyla Yapılan Anketin Detaylı Sonuçları

İş insanlarıyla yapılan anket yolsuzlukla ilgili 13 sorudan oluşmaktadır. Bu soruların bir kısmı Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün skor hesap-larken kullandığı sorularla bire bir aynıdır.

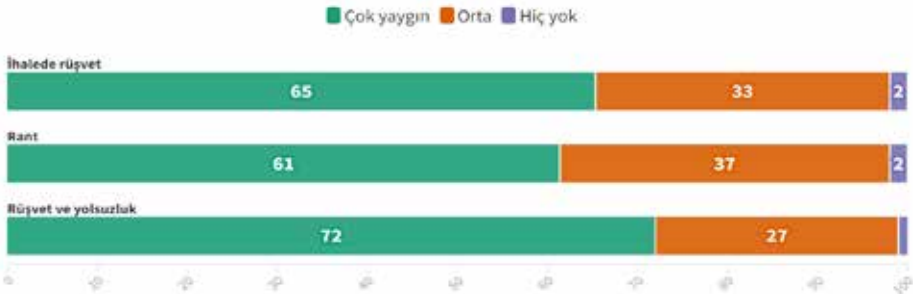
Bir kısmı Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün uzmanlara sorduğu sorulardan, bir kısmıysa Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün sıradan vatandaşlara uyguladığı Küresel Yolsuzluk Barometresi anketinde kullandığı sorulardandır. Kalan kısmıysa, ülkemiz özelinde bizim formüle ettiğimiz sorulardır. Bu bölümde, bu sorulara verilen yanıtlar detaylı bir şekilde rapor edilmektedir.

Soruların büyük çoğunluğunda katılımcılardan cevaplarını 1-7 arası bir ölçekte vermesi istenmiştir. Bu sorulara gelen yanıtların değerlendirilmesinde ve grafiklerin hazırlanmasında, 1-2 ve 6-7 net cevaplar olarak alınmış, 3-5 arası cevaplarsa ayrı bir kategori olarak gösterilmiştir. Şöyle ki, örneğin soruda yolsuzlukla mücadelede herhangi bir kurumun ne kadar başarılı olduğu sorulmuşsa, ‘1-2’ ‘çok başarılı,’ ‘3,4,5’ orta, ‘6-7’ ise ‘çok başarısız’ olarak değerlendirilmiş ve grafikler buna göre hazırlanmıştır. Bir önceki bölümde ele alınan skorların hesaplanmasında baz alınan cevaplardaysa doğrudan sayısal değer kullanılmıştır.

A. Yolsuzluk algısı ne düzeydedir ve bir önceki yıla göre nasıl değişmiştir?

Anket, IMD’den gelen ve ülkede yolsuzluk ve rüşvetin bulunup bulunmadığına dair doğrudan bir soruyla başlamaktadır. Ankete katılanların %72’si KKTC’de yolsuzluk ve rüşvetin ‘çok yaygın’ olduğunu düşünürken, %1’i yolsuzluğun hiç olmadığı kanaatindedir. Bir başka ifadeyle, katılımcıların %99’u, farklı derecelerde de olsa, ülkede yolsuzluk olduğunu düşünmektedir. Biraz farklı şekilde formüle edilmiş dördüncü soru da benzer sonuçlar vermektedir. ‘Kamu kaynaklarının, yolsuzluktan dolayı özel şirketlere, bireylere ve gruplara aktarılması ne kadar yaygındır?’ şeklinde sorulduğu zaman katılımcıların %62’si ‘çok yaygın’ yanıtını verirken, sadece %2’si ‘hiç yoktur’ yanıtı vermiştir.

Grafik 1: Yolsuzluk, Rüşvet ve Rant

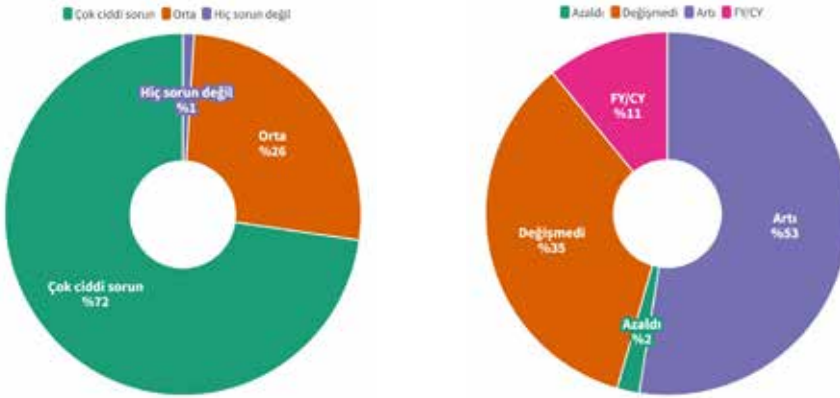

‘Yolsuzluk ülkemizde ne kadar büyük bir sorundur’ sorusuna (Soru 2) cevap verenlerin %72’si ‘çok ciddi bir sorundur’ yanıtını verirken, %1’lik bir kesim bunun ‘hiç sorun olmadığını’ ifade etmiştir.

Bu yıl ilk kez sorduğumuz yolsuzluk ‘iş yapmayı ne ölçüde engelliyor?’ sorusuna verilen yanıt da bu cevabı destekler niteliktedir. Katılımcıların %58’i yolsuzluğu iş yapmanın önünde ‘büyük bir engel’ olarak gördüğünü ifade ederken, ‘hiç engel değil’ diyenlerin oranı sadece %3’tür.

Beşinci sorudaysa, katılımcılardan yolsuzluğun bir önceki yıla göre artıp artmadığı konusunda bir değerlendirme yapmaları istenmektedir. Bu soruya cevap verenlerin %35’i son bir yıl içerisinde yolsuzluğun aynı kalmış olduğunu düşünmektedir. Katılımcıların çoğunluğuysa (%53) yolsuzluğun arttığı kanaatindedir; %2’den daha küçük bir grup yolsuzluğun azalmış olduğu fikrini beyan etmiştir.

Grafik 2: Yolsuzluk ciddi bir sorun mu? Durum geçen yıla göre değişti mi?

B. Yolsuzluk spesifik olarak hangi alanlarda yapılıyor?

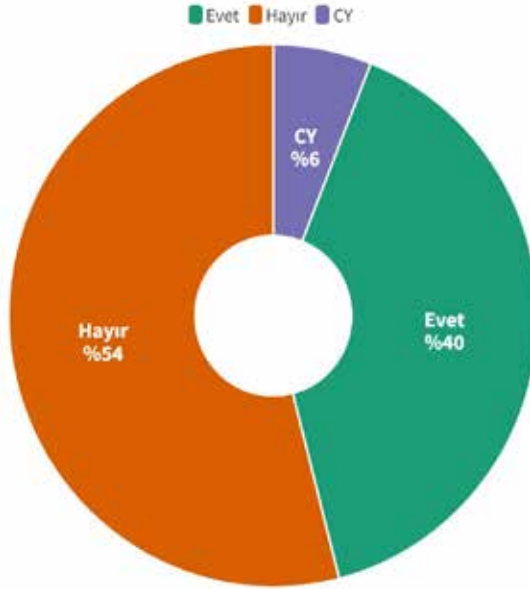
Altıncı soruda ‘KKTC’de aşağıdaki durumlarda, rüşvet vermek ya da el altından (kayıt dışı) fazladan ödeme yapmak ne kadar yaygındır?’ diye sorulmuştur. 2018 yılında yayınladığımız ilk raporda, WEF kaynaklı bu soruya ülkemiz şartlarına uygun olarak fazladan iki durum eklemiştik. Bunlar, ‘kamuya ait arazi ve binaların tahsis ve kiralınması’ ve ‘kamu bankalarından kredi alırken’di. Çalışmanın bulgularını paylaştığımız kesimlerden gelen geri iletiler doğrultusunda, ikinci çalışmada, ‘teşvikler’, ‘tapu işlemleri’, ‘gümrük işlemleri’ ve ‘şehir planlama’ izinleri de ankete eklendi. 2020 yılında çıkan üçüncü çalışmada, tüm bunlara ek olarak, ‘belediye hizmetleri’ de soru listesine eklenmiştir. Bu sene, yine gelen geri iletiler doğrultusunda ‘vakıflara ait malların kiralınmasında’ eklendi. Fakat, bu sorular başka ülkelerde sorulmadığı, dolayısıyla da mukayese olanağı olmadığı için endeks skorunun hesaplanmasında kullanılmamıştır. Bununla birlikte, bu sorulara alınan yanıtlardan elde edilen bulgular ülkemizdeki yolsuzluk algısına ışık tutması açısından bir gösterge niteliğindedir.

Katılımcılara göre ‘rüşvet ya da el altından fazladan ödeme yapmanın’ en yaygın olduğu üç işlem şu şekilde sıralanmıştır: Katılımcıların %66’sı ‘kamu ihaleleri ve izin/lisans işlemlerinde’ rüşvetin çok yaygın olduğunu düşünmektedir; bunu ‘teşvikler’ (%63) ve ‘kamuya ait arazi ve binaların tahsisi ve kiralınmasında’ (%61) takip etmektedir. Rüşvetin en az olduğu alanlarsa şunlardır: Katılımcıların sadece %28’si ‘yargı kararlarını etkilemek için’ rüşvetin ya da el altından ödeme yapmanın yaygın olduğunu söylemiştir. ‘Devletten elektrik, su ve telefon gibi hizmetleri alırken’ rüşvet verildiğini ya da ya da el altından ödeme yapıldığını söyleyenlerin oranı ise %27’dir.

Grafik 3: Rüşvetle en fazla hangi durumlarda karşılaşılıyor?

Yukarıdaki soruya devam niteliğinde ‘son bir yıl içerisinde yukarıdaki hizmetlerden herhangi birini almak için siz ya da bir yakınınızın ilgili yetkiliye rüşvet ya da hediye vermeniz ya da bir iyilik yapmanız gerekti mi?’ sorusuna katılımcıların %40’ı ‘evet’ %54’üyse ‘hayır’ cevabı vermiştir. Rüşvet ya da hediye verme ya da bir iyilik yapmaya en fazla gösterilen gerekçeler, sırasıyla, ‘işleri/prosedürleri hızlandırmak’ (%40); ‘iş/prosedürü tamamlayabilmek’ (%26); ve ‘daha iyi muamele görmek (örneğin rakiplere karşı avantaj kazanmak)’ (%18) olmuştur.

Grafik 4: Son bir yılda ilgili yetkiliye rüşvet vermeniz gerekti mi?

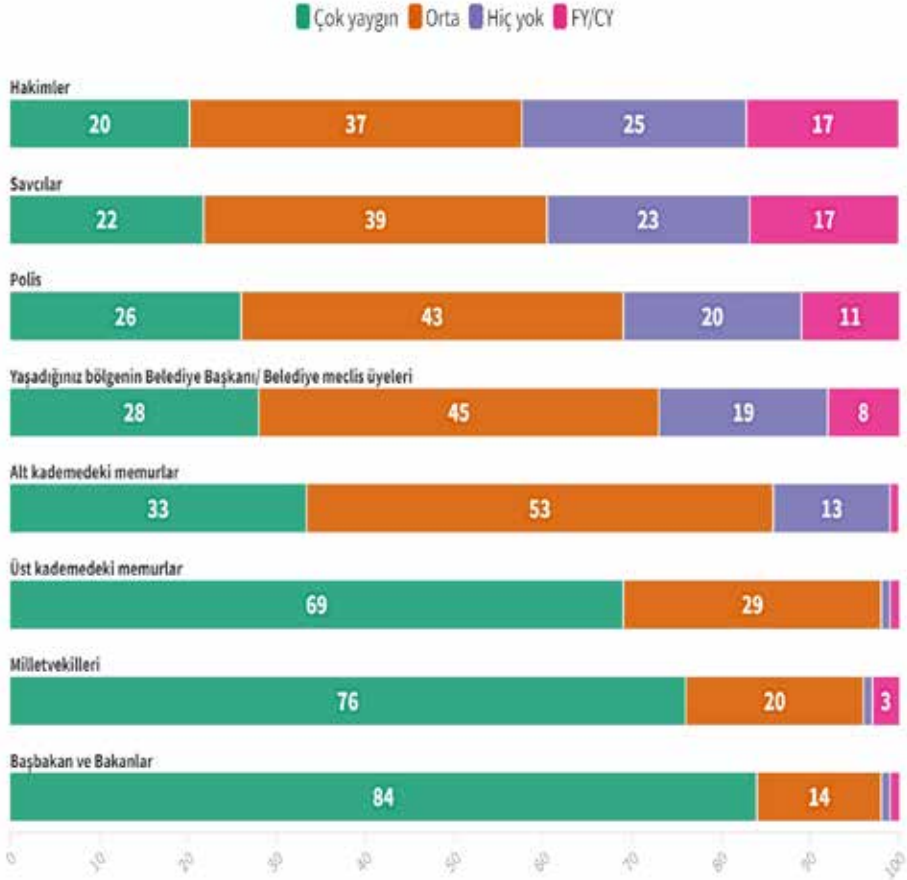

C. Kamu kaynakları istismar ediliyor mu? Kimler taraf oluyor?

Dokuzuncu soruda, farklı gruplar içerisinde yolsuzluğun ne kadar yaygın olduğu sorulmuştur. Anket katılanların %84’ü Başbakan ve Bakanlar düzeyinde yolsuzluğun ‘çok yaygın’ olduğunu söylemektedir. Milletvekilleri arasında ‘çok yaygın’ diyenlerin oranı %76’dır. Üst kademe memurlarla alt kademe memurlar arasında bir mukayese yapmaları icap eden soruya katılımcıların vermiş olduğu cevaplar bu iki grup arasında ciddi bir ayrım

olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Katılımcıların %69'u üst kademedeki memurlar arasında yolsuzluğun 'çok yaygın' olduğunu düşünürken, bu oran alt kademe memurlar arasında %33 seviyesine inmektedir. 'Belediye Başkanı/Belediye meclis üyeleri' ve Polis içinse bu oranlar sırasıyla %28 ve %26'dır. En düşük oranlar ise Savcılar (%22) ve Hakimlere (%20) aittir.

Grafik 5: Kimler yolsuzluğa karışıyor?

D. Farklı kurumlar yolsuzluğu önlemede ne kadar başarılıdır?

Onuncu soruda, çeşitli kurumların yolsuzluğu önlemede ya da ifşa etmede, ne kadar başarılı olduğu sorulmuştur. Bu sorudan elde edilen yanıtlar da karamsarlık yaratacak türdendir.

Grafik 6: Kurumların yolsuzluğu önlemede etkinliği?

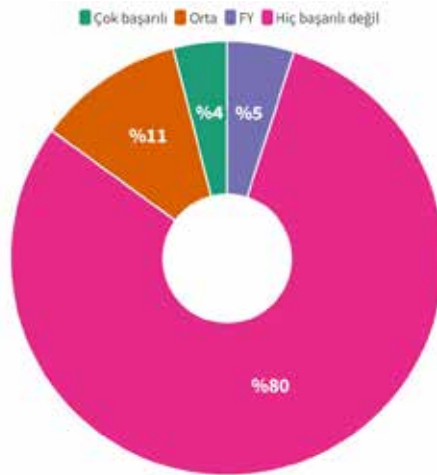

İş insanlarıyla yapılan ankette, ‘yolsuzluk ve usulsüzlüklerle mücadele etmesi ya da bunları ifşa etmesi gereken kurumlar sizce bu işte ne kadar başarılıdır/etkilidir?’ sorusu sorulmuştur. Ankete katılan iş insanları arasında herhangi bir kurumu ‘son derece başarılı/etkili bulanların’ oranı çok düşüktür. En etkili bulunan, katılımcıların %16’sı tarafından çok başarılı bulunan Mahkemelerdir. İkinci sırada sosyal medya (%12), üçüncü sırada ise Sivil toplum örgütleri (%8) yer almaktadır. Geçtiğimiz yıl %20 ile en başarılı kurum olarak görülen Ombudsman bu sene %7’ye gerilemiştir. Başbakanlık Denetleme Kurulu (%58), Maliye Teftiş ve İnceleme Kurulu (%55) ve Meclis (%49) yolsuzlukla mücadelede ‘son derece başarısız/etkisiz’ olarak algılanan kurumlar olarak öne çıkmaktadırlar.

E. Yolsuzlukla mücadelede hükümetin performansı nasıl?

On birinci soruda katılımcılara Hükümet’i yolsuzlukla mücadele konusunda ne kadar başarılı buldukları sorulmuştur. Katılımcıların %80’i Hükümeti hiç başarılı bulmazken, %4’ü ‘son derece başarılı’ bulduğunu ifade etmiştir.

Grafik 7: Yolsuzlukla mücadelede hükümet ne kadar başarılı?

F. Siyasette ve iş dünyasında yolsuzluk - yolsuzluğa tolerans

On ikinci soruda katılımcılara ülkemizde yapılan seçimler sırasında seçmenlere belirli bir şekilde oy kullanmaları için para ödenmesi ya da özel bir menfaat vaat edilmesinin ne sıklıkta gerçekleştiği sorulmuştur. Katılımcıların %75'i bunun sıklıkla olduğunu düşündüklerini ifade etmiştir. Aynı soruda, iş insanlarına seçmenlerin belirli bir şekilde oy kullanmamaları durumunda cezalandırılmakla tehdit edilmesinin ne sıklıkta olduğunu da sorduk. Bu soruya katılımcıların %18'lik kısmı 'çok seyrek' ya da 'hiçbir zaman' yanıtını verirken, %34'lük bir kesim bunun sıklıkla gerçekleştiğini ifade etmiştir.

Tablo 8: Siyasette yolsuzluk, vergi kaçırma, yolsuzluğun cezalandırılması

	Hiçbir zaman (%)	Çok seyrek (%)	Bazen (%)	Sıklıkla (%)	Çok sık (%)	Bilmiyor (%)
Seçimlerde menfaat	2	2	14	37	38	8
Seçimlerde tehdit	10	8	31	24	10	16
Yolsuzluğa karışanların cezalandırılması	41	31	19	1	0	8
Büyük şirketlerin vergi kaçırması	3	6	24	27	37	3

'Büyük şirketlerin vergilerini ödemekten kaçınmasının' sıklıkla karşılaşılan bir durum olduğunu ifade edenlerin oranı %63'tür. Benzer şekilde, KKTC Hükümetinin 'büyük ölçüde, sadece kendi çıkarını düşünen, birkaç büyük çıkar grubu tarafından yönetildiğini' söyleyenlerin oranı %56'dır.

Ankete katılanların %72'si yolsuzluğa karışan yetkililere karşı gerekli cezai işlemlerin yapılmadığını söylemektedir.

Tablo 9: Yolsuzluk ve torpile tolerans

	Katılıyorum (%)
İşleri hızlandırmak için kamu kurumlarında çalışanlarla olan kişisel ilişki ve bağlantıların kullanılması kabul edilebilir bir şeydir.	5
İyi hizmet verdiği sürece, hükümetin yolsuzluğa bulaşması kabul edilebilir bir şeydir.	3
KKTC Hükümeti, büyük ölçüde, sadece kendi çıkarını düşünen, birkaç büyük çıkar grubu tarafından yönetilmektedir.	56

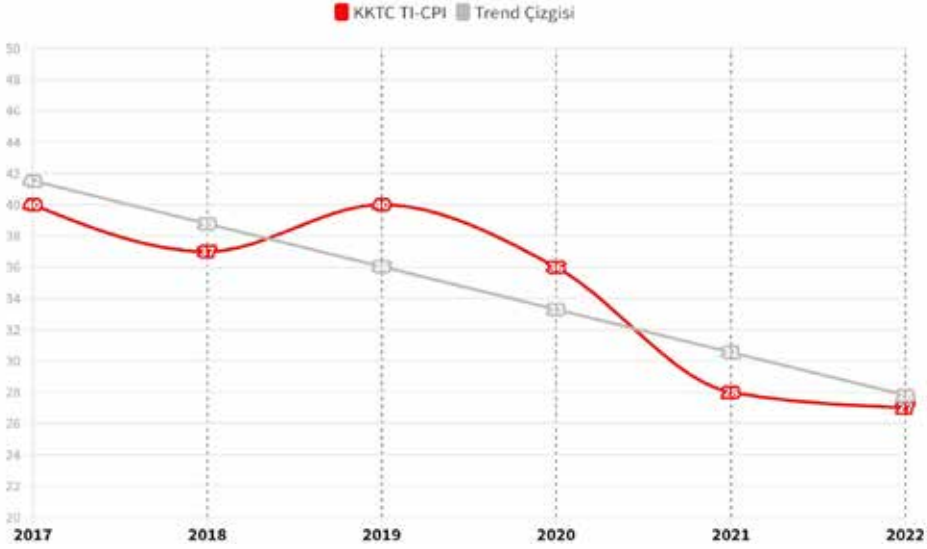
Yolsuzluğa tolerans çok düşüktür. ‘İşleri hızlandırmak için kamu kurumlarında çalışanlarla olan kişisel ilişki ve bağlantıların kullanılması kabul edilebilir bir şeydir’ ifadesine katıldığını söyleyenlerin oranı %5; ‘iyi hizmet verdiği sürece, hükümetin yolsuzluğa bulaşması kabul edilebilir bir şeydir’ ifadesine katıldığını söyleyenlerin oranı ise sadece %3’tür.

Bölüm 5:

Sonuç ve Öneriler

2017 yılından beri iş insanları ve uzmanlarla yapılan anketlerden elde ettiğimiz sonuçlar ülkemizde yolsuzluğun bir yükseliş trendi içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu da ülke skoruna net bir şekilde yansımış durumdadır:

2017’de 40 olan TI-CPI skoru, 2021’de 28’e, bu sene ise 27’ye düşmüştür. Bu, ortalama olarak her yıl 2-3 puanlık bir düşüşe tekabül etmektedir. Skordaki düşüşe paralel bir şekilde, ülkemizin sıralamadaki yeri de kötüleşmiştir: Ülkemiz 2017’de 81. sıradayken, 2020’de 104. sıraya, 2021 ve 2022’deyse 140. sıraya gerilemiş durumdadır.

Grafik 8: 2017 – 2022 KKTC TI-CPI skoru

Tıpkı 2021’de olduğu gibi, ankete katılan iş insanlarının neredeyse dörtte üçü (%72) 2022 yılında da yolsuzluğu ‘çok ciddi bir sorun’ olarak tanımlamaktadır. Buna ek olarak, yolsuzluğun son bir yıl içerisinde azaldığını düşünenlerin oranı %1’in altındayken, arttığını düşünenlerin oranı %54 düzeyindedir. Belki bundan da önemlisi, ankete katılan iş insanlarının % 94’ünün yolsuzluğun KKTC’de iş yapmaya “engel” olduğunu düşünmekte olmasıdır.

Sorular ne şekilde formüle edilirse edilsin, yolsuzluk ‘çok yaygın’ diyenlerin oranı, ‘hiç yok’ diyenlerin oranından çok daha fazladır. Örneğin, ‘KKTC’de rüşvet ve yolsuzluk var mı’ sorusuna ‘çok yaygın’ diyenlerin oranı %63’ken, ‘hiç yoktur’ diyenlerin oranı sadece %1’dir. 2018 yılında bu oranlar, sırasıyla %51 ve %11 idi. Bu durum IMD skorunun 2018’da 41’ken, 2021’de 30’a, 2022’deyse 27’ye inmesini açıklamaktadır.

WEF skorunu belirleyen alanlarda da belirgin bir gerileme söz konusudur. Örneğin 2019 yılında, ithalat ve ihracat işlemlerinde rüşvet hiç yoktur diyenlerin oranı %41’ken, bu oran 2020’de %30’a, 2021’deyse %15’e inmiştir. Kamu ihaleleri konusunda da benzer bir kötüleşme gözlemlen-

mehtedir. 2019'da bu alanda rüşvet hiç yoktur diyenlerin oranı %29'ken, 2020'de bu oran %19'a, 2021'de %6'ya, 2022'de ise %3'e düşmüştür. Bunların sonucunda da 2022 WEF skorunda 2019 yılına göre 21, geçen yıla göreyse 2 puanlık bir gerileme söz konusudur.

Bu noktada şunu da eklemekte fayda vardır ki WEF tarafından sorulmadığı için skor hesaplanmasına katmadığımız alanlarda da ciddi sıkıntılar bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse, geçtiğimiz beş çalışmada olduğu gibi, 2022 yılında da kamuya ait taşınmazların tahsisi ve kiralanması ile teşvikler rüşvetin en yaygın olduğu alanlar olarak öne çıkmıştır. Burada kaygı verici olan bir diğer nokta da son iki yılda ciddi bir kötüleşmenin söz konusu olmasıdır. 2019'da bu iki alanda, rüşvetin çok yaygın olduğunu söyleyenlerin oranı sırasıyla %46 ve %37'yken, 2020'de bu oranlar %53 ve %46'ya çıkmıştır. 2022'deki durumsa daha da vahimdir: Kamuya ait taşınmazların tahsisi ve kiralanmasında rüşvetin çok yaygın olduğunu söyleyenlerin oranı %61, teşviklerde rüşvetin çok yaygın olduğunu söyleyenlerin oranıysa %63'tür.

2020 ve 2021 raporlarında yaptığımız gibi, bu yılki çalışmada da bu soruya devam niteliğinde bir soru kullandık ve iş insanlarına geçtiğimiz bir yıl içerisinde bu hizmetlerden herhangi birini almak için rüşvet vermeleri gerekip gerekmediğini de sorduk. 2020'de katılımcıların %12'si, geçtiğimiz yıl ise %41'i bu soruya evet yanıtını vermişti. Bu yıl, geçen sene olduğu gibi, evet diyenlerin oranı %40 olmuştur.

İş insanları, yolsuzluktan en fazla siyasetçileri sorumlu tutmaktadır. Başta Meclis ve kamu harcamalarını denetlemekle yükümlü kurumlar olmak üzere, katılımcıların yolsuzluğu engellemesi beklenen kurumsal mekanizmalara olan güveni oldukça düşüktür. Bundan, kâğıt üstünde bağımsız olan kurumların fiiliyattaki bağımsızlığının sorgulanmakta olduğu anlaşılmaktadır.

İş insanlarının anketimize verdiği yanıtları esas alarak, bir önceki yıla göre, yolsuzlukla mücadele çerçevesinde, kurumlara olan güven temelinde genel bir değerlendirme yaparsak durumun kötüye gittiğini söylemek mümkündür. Yolsuzluğun saptanmasından cezalandırılmasına

kadar giden süreçte yer alan kurumlar, iş insanlarından geçer not almaktan oldukça uzaktadır. Şöyle ki, yolsuzluğu saptamakla yükümlü mali denetim kurumlarını (Sayıştay, Başbakanlık Denetleme Kurulu, Maliye Teftiş Kurulu) ‘çok başarılı’ bulanların oranı %10’u bulmamaktadır; katılımcıların çoğunluğu bunları çok başarısız bulmaktadır. Benzer şekilde, Polis, Başsavcılık ve Meclisi çok başarılı bulanların oranı da %10’a dahi ulaşmamaktadır.

Geçen yıl ilk kez sordüğümüz sorulara bu yıl da verilen yanıtlar iş insanlarının iş dünyası-siyaset ilişkisine dair algılarının da oldukça olumsuz olduğunu göstermektedir. Örneğin, katılımcıların %56’sı, Hükümetin, büyük ölçüde, sadece kendi çıkarını düşünen, birkaç büyük çıkar grubu tarafından yönetildiğini düşündüğünü ifade etmektedir.

İş insanlarının yanıtlarına yansıyan kötümserliği uzmanların yanıtlarında da görmek mümkündür. Uzmanlara göre, son bir yıl içerisinde ne kurumsal çerçevede ne de uygulamada somut bir iyileşmeden söz etmek mümkündür. Bilakis, durumun bir önceki yıla göre genel olarak değişip değişmediği sorulduğunda uzmanlar kötüye doğru bir gidiş olduğuna işaret etmiştir. Bu, özellikle EIU skorunda somut olarak görülebilmektedir.

2018 yılından beridir uzmanlarla yapılan atölye çalışmaları ve anketlerden ortaya çıkan ve daha önceki raporlara da yansımış olan şu çarpıcı tespitler geçerliliğini korumaktadır: (1) Kurumsal altyapıda birtakım eksiklikler bulunmaktadır. Bu, şu şekillerde ortaya çıkmaktadır: (a) İlgili konuda yasa yoktur; (b) yasanın uygulanmasını sağlayacak tüzükler eksiktir; ya da (c) mevzuatta yasanın tam olarak uygulanmasını engelleyen boşluklar bulunmaktadır. (2) Kurumsal düzenlemelerde noksanlık bulunmadığı durumlardaysa, uygulamada sıkıntılar yaşanmaktadır. Uzmanlara göre, bunun da üç, birbiriyle ilintili, temel sebebi vardır: (a) Personel eksikliği. Bazı kurumlar kendilerine yüklenen görevleri yapabilecekleri sayıda personele sahip değildir; (b) üst kademelere yapılan atamalar son derece siyasallaşmış olduğundan dolayı denetimleri yapmakla ya da yasaları uygulamakla yükümlü olanlar bu görevlerini yapmakta isteksiz davranmaktadır. Bu mevkiilerde bulunanlar ya kendilerini atayan

siyasi makamlara minnet duyduğu ya da yeniden atanabilme kaygısıyla işlerini layıkıyla yapmamaktadır; (c) işe alımlarda ve terfilerde uygulanan partizanlık bürokrasinin niteliğini kötüleştirmektedir. Bir başka deyişle yolsuzluğu önlemede kilit durumda olan kamu personelinin bir kısmı ehil değildir. Özetlemek gerekirse, yasal boşluklardan dolayı ya da yasaların öngördüğü denetimler yapılmadığı ya da yapılamadığı için kamu kaynakları istismara açık hale gelmektedir. Gücü elinde bulunduranlar bu açıktan gittikçe artan bir şekilde istifade etmektedir.

Kısacası, bu altıncı çalışmanın sonuçları da daha önceki beş çalışmada olduğu gibi yolsuzlukla mücadele alanında ülke olarak arzulanan noktadan gittikçe daha da uzaklaştığımızı göstermektedir.

Peki bu durumu değiştirebilmek için neler yapılabilir? Çeşitli kurumsal düzenlemelerle yolsuzluk düzeyini düşürmek mümkündür. Daha önceki beş raporda olduğu gibi bu yıl da aynı, dört somut öneri üzerinde duruyoruz. Bu dört öneri üzerinde ısrarla durmamızın iki temel nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, bu konularda kamuoyunda belli bir hassasiyet ve beklenti bulunması, ikincisiyse yapılacak değişikliğin nispeten kolay ve hızlı bir şekilde hayata geçirilebilmesidir. Yapılan önerilerin tamamının uygulanması durumunda, yolsuzluğu önleme anlamında kurumsal altyapımız daha güçlü bir noktaya gelmekle kalmayacak, bunun işareti olarak ülkemizin skoru ve sıralamadaki yeri ciddi bir şekilde yükselecektir.

İlk önerimiz, üçlü kararnameyle yapılan atamalar olarak bilinen, üst düzey mevkilere yapılan siyasi atamaların sınırlandırılmasıdır. Örneğin, her bakanlıkta sadece seçilmişlerle atanmışlar arasında köprü vazifesi görece (müsteşar düzeyinde) tek bir atamanın yapılması her hükümet değişikliği olduğunda yapılan ve kamuoyunu çok rahatsız eden toplu müdür değişikliklerinin önüne geçecektir. Bu, kamu yönetimini daha profesyonel hale getirilmesine yardımcı olacağı gibi kurumsal hafızanın muhafaza edilmesine de katkı sağlayacaktır.

Kamuoyunda, kamunun mali denetimine tabi olmayan ödeneklerin bulunduğu algısının ortadan kaldırılmasına yönelik adımların atılması da

yolsuzlukla mücadelede önemli bir adım olacaktır. Uzmanlarla yapılan görüşmelerden ortaya çıkan sonuç aslında teknik olarak kamuda mali denetime tabi olmayan herhangi bir fonun bulunmadığıdır. Dolayısıyla burada yapılması gereken yeni bir yasa geçirmek ya da yeni bir mekanizma oluşturmak değil, zaten var olan yasaların titizlikle uygulanması ve mali denetim kurumlarının etkin bir şekilde çalıştırılmasıdır.

Mal ve borç bildiriminin tamamen şeffaf hale getirilmesi de önemli bir adım olacaktır. Benzer şekilde, bilgiye erişim konusunda yapılan düzenlemelerin tam olarak hayata geçirilmesi bizi yolsuzlukla mücadele anlamında çok daha iyi bir noktaya taşıyacaktır.

Tablo 10, önerilen dört reformun tek tek uygulanması halinde skorlar ve sıralamanın nasıl değişiklik göstereceğini özetlemektedir.

Tablo 10: Önerilen 4 reformun uygulanması halinde skorlar ve sıralamadaki yerimiz nasıl değişirdi?

Reform	İlgili Skordaki Artış	Genel Skordaki Artış	Sıralamada Tırmanılan Basamak Sayısı
Hiç siyasi atama yapılmaması (EIU)	+15	+4	+14
Denetime tabi olmayan herhangi bir) fon bulunmaması (EIU	+9	+2	+4
Şeffaf mal ve borç bildirimi (SGI)	+10	+3	+10
Bilgiye erişimin sağlanması (SGI)	+8	+2	+4
Tüm reformların uygulanması	+42	+11	+32

Bunlar dışında, yolsuzluğun tespiti ve cezalandırılmasında önemli rol oynayan mali denetim kurumları, Başsavcılık ve Polisin güçlendiril-

mesi ve daha bağımsız hale getirilmeleri orta vadede yapılması gereken işler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların gerçekleşmesi için siyasetin gölgesinin bu kurumların üzerinden kaldırılması gerekmektedir.

Toplumumuza bir ayna tutmayı hedefleyen bu çalışmanın yolsuzluğa karşı mücadelede kamuoyuna bir ışık tutması temennisiyle...

Seçilmiş Kaynaklar

Abed, G. and Gupta, S. (2002). Governance, Corruption and Economic Performance, (International Monetary Fund, Washington, DC).

Ades, A. and Di Tella, R. (1999). Rents, competition and corruption, *American Economic Review*, 89, pp. 982–993.

Agasso Jr., D. (2013). The “varnished putrefaction” of corrupt Christians. *Vatican Insider*, <http://vaticaninsider.lastampa.it/en/the-vatican/detail/articolo/santa-marta-29582/>.

Bardhan, P. (1997). Corruption and development: A review of issues, *Journal of Economic Literature*, 25, pp. 1320–1346.

BBC. (Feb. 2006). The cost of corruption in Africa, BBC News, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/4723572.stm>.

Blunt, E. (Sept. 2002). Corruption ‘costs’ Africa billions, BBC News, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/2265387.stm>.

Brunetti, A. and Weder, B. (2003). A free press is bad news for corruption, *Journal of Public Economics*, 87, pp. 1801–1824.

Campos, N. F. and Giovannoni, F. (2007). Lobbying and corruption and political influence, *Public Choice*, 131, pp. 1–21.

Choi, E. and Woo, J. (2011). Liberal reform, political corruption, and socioEconomic impacts in Asia and Eastern Europe, *International Journal of Comparative Sociology*, 52, pp. 181–196.

Chowdhury, S. K. (2004). The effect of democracy and press freedom on corruption: An empirical test, *Economics Letters*, 85, pp. 93–101.

Clarke, G.R.G. and Xu, L. C. (2004). Privatization, competition, and corruption: How characteristics of bribe takers and payers affect bribes to utilities, *Journal of Public Economics*, 88, pp. 2067–2097.

Di Tella, R. and Schargrodsky, E. (2003). The role of wages and auditing during a crackdown on corruption in the city of Buenos Aires, *Journal of Law and Economics*, 46, pp. 269–292.

Dimitrova-Grajzl, V., Grajzl, P., and Guse, A. J. (2012). Trust, perceptions of corruption, and demand for regulation: Evidence from post-socialist countries, *Journal of Socio-Economics*, 41, pp. 292–303.

Ernur, E. (2017). KKTC’de Yolsuzluk Yaygın, Kıbrıs, 20 Şubat 2017 (<http://www.kibrisgazetesi.com/ekonomi/kktcde-yolsuzluk-yaygin/12987>)

Gokcekus, O. and Godet. A. (2006). Group dynamics of corruption in public organizations, *Journal of Economic Policy Reform*, 9, pp. 275–287.

Gokcekus, O. and Knörich, J. (2006). Does quality of openness affect corruption? *Economic Letters*, 91, pp. 190–196.

Gokcekus, O. (2008). Is it Protestant tradition or current Protestant population that affects corruption? *Economics Letters*, 99, pp. 59–62.

Gokcekus, O. and Muedin, A. E. (2008). Quantifying corruption by a human capital earnings equation, *International Review of Economics*, 55, pp. 243–252.

Gokcekus, O. and Suzuki, Y. (2011). Business cycles and corruption, *Economics Letters*, 111, pp. 138–140.

Gokcekus, O. and Suzuki, Y. (2013). Intensity of trade with the EU and corruption in Africa, *Journal of Economic Integration*, 28, pp. 610–630.

Gokcekus, O. (with K. Bengyak). (2014). *Peculiar Dynamics of Corruption: Religion, Gender, EU Membership, and Others*. Singapore: World Scientific.

Gokcekus, O., Muchova, E. and Brincikova, Z. (2015). Level and quality of openness and corruption in the ECA countries, *Applied Economics Letters* 22 (16), pp. 1340–1344.

Gokcekus, O. and Sonan, S. (2017). Political contributions and corruption in the United States. *Journal of Economic Policy Reform* 20 (4): pp. 360–372.

Gokcekus, O. and Ekici, T. (2020) Religion, Religiosity, and Corruption, *Review of Religious Research* 62: pp.562–581.

Gokcekus, O. and Schneider, F. (2020) Are Shadow Economy and Corruption in US States Substitutive or Complementary? An Empirical Investigation, *Sosyoekonomi* 28(46): pp. 11–23.

Gökçekuş, Ö. ve Sonan, S. (2018). Kuzey Kıbrıs Yolsuzluk Algısı Raporu: 2017, Friedrich Ebert Stiftung.

Gökçekuş, Ö. ve Sonan, S. (2019). Kuzey Kıbrıs Yolsuzluk Algısı Raporu: 2018, Friedrich Ebert Stiftung.

Gökçekuş, Ö. ve Sonan, S. (2020). Kuzey Kıbrıs Yolsuzluk Algısı Raporu: 2019,

Friedrich Ebert Stiftung.

Gökçekuş, Ö. ve Sonan, S. (2021). Kuzey Kıbrıs Yolsuzluk Algısı: 2020 Raporu, Friedrich Ebert Stiftung.

Gökçekuş, Ö. ve Sonan, S. (2022). Kuzey Kıbrıs Yolsuzluk Algısı: 2021 Raporu, Friedrich Ebert Stiftung.

Gorodnichenko, Y. and Peter, S.K. (2007). Public sector pay and corruption: Measuring bribery from micro data, *Journal of Public Economics*, 91, pp. 963- 991.

Gupta, S. and Alonse-Terme, R. (2002). Does corruption affect income inequality and poverty? *Economics of Governance*, 3, pp. 23–45.

Hessel, M. and Murphy, K. (2004). Stealing the state, and everything else: A survey of corruption in the postcommunist world, Transparency International Working Paper.

Johnston, M. (1997). Public Officials, Private Interests, and Sustainable Democracy: When Politics and Corruption Meet, (Peterson Institute for International Economics, Washington, DC).

Kaufmann, D. Hellman, J Jones, G., and Schankerman, M. (2001). Measuring governance, corruption, and state capture: How firms and bureaucrats shape the business environment in transition economies, World Bank Policy Research Working Paper No. 2312.

Kaufmann, D., Kraay, A., and Mastruzzi, M. (2006). Measuring corruption: myths and realities, Development Outreach (World Bank, Washington D.C.).

Kaufmann, D., Kraay, A., and Mastruzzi, M. (2010). The worldwide governance indicators: Methodology and analytical issues, World Bank Policy Research Working Paper No. 5430.

Klitgaard, R. (1998). International cooperation against corruption, *Finance and Development*, 35, pp. 3–6.

Klitgaard, R. (2000). Subverting corruption, *Finance and Development*, 37, pp. 2–5.

Knack, S. (2006). Measuring corruption in Eastern Europe and Central Asia: A critique of the cross-country indicators, World Bank Policy Research Working Paper No. 3968.

Knack, S. and Kisunko, G. (2011). Trends in Corruption and Regulatory Burden in Eastern Europe and Central Asia, (World Bank, Washington D.C.).

Lambsdorff, J. (2003a). How corruption affects productivity, *Kyklos*, 56, pp. 457–474.

Lambsdorff, J. (2003b). How corruption affects persistent capital flows, *Economics of Governance*, 4, pp. 229–243.

Lambsdorff, J. (2003c). Transparency International corruption perceptions index, in Transparency International, *Global Corruption Report 2003*, (Pluto Press, Berlin), pp. 262–265.

Lambsdorff, J. (2007). *The Institutional Economics of Corruption and Reform: Theory, Evidence, and Policy*, (Cambridge University Press, Cambridge).

Lambsdorff, J., (2008). Transparency International 2007 corruption perceptions index, in Transparency International, *Global Corruption Report 2007*, (Cambridge University Press, Cambridge), pp. 296–302.

Lipset, S.M. and Lenz, G.S. (2000). Corruption, culture, and markets, in Harrison, L.E., Huntington, S.P. (Eds.), *Culture Matters*, (Basic Books, New York).

Mauro, P. (2004). The Persistence of Corruption and Slow Economic Growth, IMF Staff Paper 51, (International Monetary Fund, Washington, D.C.).

Mukherjee, R. and Gokcekus, O. (2004). Gender and corruption in the public sector, in Transparency International, *Global Corruption Report 2004*, (Pluto Press, Berlin) pp. 337–339.

Nottebaum, D. and O. Gokcekus. (2013). Enlargement and corruption in the EU: a race to bottom or top?, in eds. Stancetic, V. and Jovanovic, S.M., *History and Politics in the Western Balkans: Changes at the Turn of the Millennium*, (Center for Good Governance Studies: Belgrade), pp. 184–213.

Olken, B. (2007). Monitoring corruption: Evidence from a field experiment in Indonesia, *Journal of Political Economy*, 115, pp. 200–249.

Reinikka R. and Svensson, J. (2004). Local capture: Evidence from a central government transfer program in Uganda, *Quarterly Journal of Economics*, 119, pp. 678–704.

Rose-Ackerman, S. (1999). *Corruption and Government: Causes, Consequences and Reform*, (Cambridge University Press, Cambridge).

Sandholtz, W. and Koetzle, W. (2000). Accounting for corruption: economic structure, democracy, and trade, *International Studies Quarterly*, 44, pp. 31–50.

Schleifer, A. and Vishny, R. (1993). Corruption, *Quarterly Journal of Economics*, 108, pp. 599–617.

Sonan, S. ve Gökçekuş, Ö. (2020) Kuzey Kıbrıs Yolsuzluk Barometresi.

Svensson, J. (2005). Eight questions about corruption, *Journal of Economic Perspectives*, 19, pp. 19–42.

Tanzi, V. and Davoodi, H. (1997). Corruption, public investment, and growth, IMF Working Paper No. 97/139.

Transparency International. (2004). Transparency International Global Corruption Report 2004, (Pluto Press, Berlin).

Transparency International. (2006). Transparency International Global Corruption Report 2006: Health, (Pluto Press, Berlin).

Transparency International (2021). Corruption Perceptions Index 2020, <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/nzl>

Treisman, D. (2000). The causes of corruption: A cross-national study, *Journal of Public Economics*, 76, pp. 399–457

Treisman, D. (2007). What have we learned about the causes of corruption from ten years of cross-national research? *Annual Review of Political Science*, 10, pp. 211–44.

World Bank. (2000). Anticorruption in Transition: A Contribution to the Policy Debate, (World Bank, Washington D.C.).

World Bank. (2013). Corruption is “public enemy number one” in developing countries, says World Bank Group President Kim. World Bank, <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2013/12/19/corruption-developing-countries-world-bank-group-president-kim>.

Anket formu (2022) - İş İnsanları

Q1 KKTC’de rüşvet ve yolsuzluk var mı?

- ☐ 1 – Çok yaygın
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4 - Ne yaygın ne değil
- ☐ 5
- ☐ 6
- ☐ 7 - Hiç yok
- ☐ Fikrim yok
- ☐ Cevap yok

Q2 Yolsuzluk ülkemizde ne kadar büyük bir sorundur?

- ☐ 1 – Çok büyük sorun
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4 Ne sorundur ne değildir
- ☐ 5
- ☐ 6
- ☐ 7 - Hiç sorun değil
- ☐ Fikrim yok

☐ Cevap yok

Q3 Sizce yolsuzluk KKTC'de iyi iş yapmayı ne ölçüde engelliyor?

☐ Çok büyük engel

☐ Biraz engel

☐ Hiç engel değil

☐ Fikrim Yok / Cevap yok

Q4 KKTC'de kamu kaynaklarının, yolsuzluktan dolayı özel şirketlere, bireylere ve gruplara aktarılması ne kadar yaygındır?

☐ 1 – Çok yaygın

☐ 2

☐ 3

☐ 4 - Ne yaygın ne değil

☐ 5

☐ 6

☐ 7 - Hiç değil

☐ Fikrim yok

Q5 Sizce bir sene öncesine göre, KKTC'de rüşvet ve yolsuzluk arttı mı azaldı mı yoksa aynı mı kaldı?

☐ Azaldı

- ☐ Aynı kaldı
- ☐ Arttı
- ☐ Fikrim yok

Q6 KKTC’de aşağıdaki durumlarda, rüşvet vermek ya da el altından (kayıt dışı) fazladan ödeme yapmak ne kadar yaygındır?

	1 – Çok yaygın	2	3	4 - Ne yaygın ne değil	5	6	7 - Hiç değil	Fikrim yok
İthalat ve ihracatla ilgili işlemlerde	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Devletten elektrik ve telefon gibi hizmetleri alırken	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Yıllık vergi ödemelerinde	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kamu ihaleleri ve izin/lisans işlemlerinde	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Yargı kararlarını etkilemek için	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kamu bankalarından kredi alırken	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kamuya ait arazi ve binaların tahsisinde ve kiralanmasında	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Vakıflara ait malların kiralanmasında	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Devlet teşviklerinde	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Tapu işlemlerinde	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Gümrük işlemlerinde	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Şehir planlama işlemlerinde	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Yerel yönetim/Belediye hizmetlerinde	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Q7 Son bir yıl içerisinde önceki soruda sıralanan hizmetlerden herhangi birini almak için, sizin ya da çevrenizdekilerden birinin ilgili yetkiliye rüşvet ya da hediye vermesi veya bir iyilik yapması gerektiği mi?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır
- ☐ Cevap yok

Q8 Bunu gerektiren en önemli sebep neydi?

- ☐ İşleri/prosedürleri hızlandırmak
- ☐ İş/prosedürü tamamlayabilmek
- ☐ Yapılan işin maliyetini azaltmak
- ☐ Daha iyi muamele görmek (örneğin rakiplere karşı avantaj kazanmak)
- ☐ Prosedürle ilgili bilgi almak (örneğin nereye ya da kime gidileceği konusunda bilgi almak)
- ☐ Belli bir sebep yok (ilişkileri iyi tutmakta her zaman fayda var)
- ☐ Cevap yok
- ☐ Diğer (Lütfen belirtiniz) _____

Q9 Aşağıdaki gruplar içerisinde yolsuzluğun ne kadar yaygın olduğunu değerlendirebilir misiniz?

	1 – Çok yaygın	2	3	4 - Ne yaygın ne değil	5	6	7 - Hiç değil	Fikrim yok
Başbakan ve Bakanlar	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Milletvekilleri	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Üst kademedeki memurlar	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Alt kademedeki memurlar	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Yaşadığınız bölgenin Belediye Başkanı/ Belediye meclis üyeleri	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Polis	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Savcılar	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Hakimler	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Q10 Yolsuzluk ve usulsüzlüklerle mücadele etmesi ya da bunları ifşa etmesi gerekenler sizce bu işte ne kadar başarılıdır/etkilidir?

	1 – Son derece başarılı/etkili	2	3	4 - Ne başarılı/etkili ne değil	5	6	7 - Hiç başarılı/etkili değil	Fikrim yok
	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Sayıştay	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Başbakanlık denetleme kurulu	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Maliye teftiş ve inceleme kurulu	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ombudsman	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mahkemeler	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Meclis	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Medya	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sosyal medya	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sivil toplum örgütleri	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sendikalar	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Başsavcılık	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Polisler	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Halk	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Q11 Son bir yılda görevde olan Hükümetler yolsuzlukla mücadele konusunda ne kadar başarılıdır?

- ☐ 1 – Son derece başarılı
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4
- ☐ 5
- ☐ 6
- ☐ 7 - Hiç başarılı değil
- ☐ Fikrim yok

Q12 KKTÇ'de aşağıdaki durumların ne sıklıkta gerçekleştiğini düşünüyorsunuz?

	Hiçbir zaman	Çok seyrek	Bazen	Sıklıkla	Çok sık	Bilmiyorum
Yolsuzluğa karışan yetkililere karşı cezai işlem.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Büyük şirketlerin vergilerini ödemekten kaçınması.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Seçmenlere belirli bir şekilde oy kullanmaları için para ödenmesi ya da özel bir menfaat vaat edilmesi	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Seçmenlerin belirli bir şekilde oy	☐	☐	☐	☐	☐	☐

kullanmamaları
durumunda
cezalandırılmakla
tehdit edilmesi

Q13 Aşağıdaki ifadelere katılıp katılmadığınızı belirtir misiniz?

	Katılmıyorum	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	Katılıyorum	Bilmiyorum
İşleri hızlandırmak için kamu kurumlarında çalışanlarla olan kişisel ilişki ve bağlantıların kullanılması kabul edilebilir bir şeydir.	☐	☐	☐	☐
İyi hizmet verdiği sürece, hükümetin yolsuzluğa bulaşması kabul edilebilir bir şeydir.	☐	☐	☐	☐
KKTC Hükümeti, büyük ölçüde, sadece kendi çıkarını düşünen, birkaç büyük çıkar grubu tarafından yönetilmektedir.	☐	☐	☐	☐

Q14 İşletmeniz hangi sektör(ler)de faaliyet göstermektedir? BİRDEN FAZLA SEÇENEK BELİRTİLEBİLİR.

☐

TARIM, ORMANCILIK VE BALIKÇILIK

- ☐ MADENCİLİK VE TAŞOCAKÇILIĞI
- ☐ İMALAT
- ☐ ELEKTRİK, GAZ, BUHAR VE KLİMA TEMİNİ
- ☐ SU TEDARİK ETMEK; KANALİZASYON, ATIK YÖNETİMİ VE İYİLEŞTİRME FAALİYETLERİ
- ☐ İNŞAAT
- ☐ TOPTAN VE PERAKENDE TİCARET; MOTORLU TAŞIT VE MOTOSİKLET TAMİRLERİ
- ☐ NAKLİYE VE DEPOLAMA
- ☐ KONAKLAMA VE YEMEK HİZMETLERİ
- ☐ BİLGİ VE İLETİŞİM HİZMETLERİ
- ☐ FİNANS VE SİGORTACILIK FAALİYETLERİ
- ☐ GAYRİMENKUL FAALİYETLERİ
- ☐ PROFESYONEL, BİLİMSEL VE TEKNİK FAALİYETLER
- ☐ İDARİ VE DESTEK HİZMET FAALİYETLERİ
- ☐ EĞİTİM
- ☐ İNSAN SAĞLIĞI VE SOSYAL ÇALIŞMA FAALİYETLERİ
- ☐ SANAT, EĞLENCE VE REKREASYON
- ☐ DİĞER HİZMET FAALİYETLERİ

Q15 İşletmeniz hangi bölgelerde faaliyet göstermektedir? BİRDEN FAZLA SEÇENEK BELİRTİLEBİLİR.

- ☐ Lefkoşa
- ☐ Gazimağusa
- ☐ Girne
- ☐ Güzelyurt
- ☐ İskele
- ☐ Lefke
- ☐ Tüm bölgeler

Q16 İşletmenizin merkez ofisi hangi bölgededir?

- ☐ Lefkoşa
- ☐ Gazimağusa
- ☐ Girne
- ☐ Güzelyurt
- ☐ İskele
- ☐ Lefke

Q17 İşletmeniz ne kadar süreden beri faaliyet göstermektedir?

- ☐ 1 yıldan az
- ☐ 1-5 yıl arası

- ☐ 6-10 yıl arası
- ☐ 11-15 yıl arası
- ☐ 16 ve üzeri

Q18 Çalışan sayınız kaçtır?

- ☐ 1-5 kişi
- ☐ 6-10 kişi
- ☐ 11-20 kişi
- ☐ 21-50 kişi
- ☐ 51-99 kişi
- ☐ 100 ve üzeri

Q19 Aşağıdakilerden hangisine üyesiniz?

- ☐ Kıbrıs Türk Ticaret Odası
- ☐ Kıbrıs Türk Sanayi Odası
- ☐ Kıbrıs Türk İnşaat Mütahhitleri Birliği
- ☐ Kıbrıs Türk Esnaf ve Zanaatkarlar Odası
- ☐ Diğer _____

Q20 Cinsiyetiniz

- ☐ Kadın

- ☐ Erkek
- ☐ Diğer
- ☐ Paylaşmak istemiyorum

Q21 Yaşınız

- ☐ 18-24
- ☐ 25-34
- ☐ 35-44
- ☐ 45-54
- ☐ 55-64
- ☐ 65 ve üzeri
- ☐ Paylaşmak istemiyorum

Q22 Doğum yeriniz

- ☐ Kuzey Kıbrıs
- ☐ Güney Kıbrıs
- ☐ Türkiye
- ☐ İngiltere
- ☐ Diğer

